

Излиза на 15 и на 30 съ-
ки месецъ.

Писма, статии и дописки
са испроваждатъ до Ивана А-
женова въ Букурещъ, до Д.
В. Хранова въ Русчукъ и до
кн. „Промисление“ въ Ца-
риградъ.

Администрацията са на-
мира на Str. Sv. Anton, № 14.

ЗНАНИЕ

Годишната цѣна на въ-
стникъ е:

За Ромъния . . . 12 фр.
За Русчукъ и
Австрия 14 „
За сѣтка Ев-
ропейска Турция . . . 16 „
За Россия 5 р.

Неплатени писма са вър-
щатъ назадъ.

ИЗДАНИЕ ЗА НАУКА И ЛИТЕРАТУРА.

(Изъ Н. А. Добролюбова).

Мили друже, вече умирамъ,
Че самъ билъ доволно честенъ,
Но утѣха азъ намирамъ,
Че щя бѣда баръ извѣстенъ.
Мили друже, азъ умирамъ,
Но ми е мирна душата . . .
Днесъ щастливо та избирамъ
Да ми продължишъ борбата.

ТРИ КАРТИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКИЯТЪ ЖИВОТЪ.

„ПРОГРЕСИСТЪ.“

I.

Въ голѣмото и достохвалното градинарско село
Лѣсковецъ са случило необикновено сѣбитие. Единъ
день въ това село са появилъ пѣкакавъ си калуге-
ринъ, събралъ по-главните селѣне и наговорилъ имъ
такива приятни и разумни нѣща, щото по умните и
по разбранвите градинаре, които са скитале довол-
но чѣсто по свѣтътъ и които виждаше множество
добри и полезни работи, извикаше едногласно, че
неговите сѣвѣти ще да бѣдатъ изпълнени колкото
са може по-скоро. Калугеринътъ между друго имъ
говорилъ така: „Учението е второ божество. Ако
богъ ни е далъ умъ и разумъ, то ние трѣба да ги
развиеме и да достигнеме до по-добаръ животъ. Въ
днешните времена неучениятъ човѣкъ не може вече
да живѣе . . . Но вие ще да ми кажете, че на гра-
динарете не трѣба никакво учение, защото „лозето
не ще молитва, ами иска мотика.“ Не е то така.
Ако вашите градинаре да би знаели да четатъ и да
пишатъ, то градините имъ би давали повече зелен
чукъ, а весийките имъ би биле малко по-тѣжички.
Нашата глупава пословица, която казва, че само на
поповете е потрѣбно учение, е чиста мѣжа. Въ
книгите са говори не само за божествените работи,
но и за добрите мотики. Ако вие да би знаѣле да
четете, то би узнаѣле, че другите народи работатъ
по-малко отъ васъ, а искаратъ повече, защото тѣх-
ните плугове, тѣхните мотики, тѣхните кола и др.
не приличатъ на нашите. Освѣнъ това, ако вие
да би знаѣле да пишете, то не би охале така чѣ-

сто: „ахъ, да го земе дяволътъ! Колко ли пари
дадохъ на Мита! Не мога вече да помна, — оста-
рѣхъ.“ Трѣба да знаете и това, че книгите ни учатъ
какъ да ториме земята, какъ да поливаме и кога
да поливаме растенията, въ коя земя можеме да
продадеме своятъ лукъ и своите гулни и дѣ са
намира тая земя. Умните хора говорятъ, че учени-
ятъ човѣкъ има четири очи. Това е така. Но вие
ще да ми кажете, че нашите учени, които сте виж-
дале до сега по градовете, сѣ изгубиле и послѣд-
ниятъ си око, че тие приличатъ на луди или на
шемедни и че са срамуватъ да говорятъ съ бащите
си и съ майките си. „Да му опустѣе и учението и
главата, казвате вие. — Ако да би билъ ученъ чо-
вѣкъ, то не би са подкривялъ на простите хора.
Ако учението учи хората да презиратъ родителите
си и да имъ са присмиватъ, то ние ще да прожи-
вѣме и безъ него, както сѣ проживѣле и прадѣ-
дите ни. Въ старо време ние нѣмахме нито учи-
тели, нито попове, нито учени хора, но почитаме
старците, слушахме родителите си и живѣехме „ка-
то господъ далъ.“ Ако си ученъ човѣкъ, то трѣба
да ма научишъ да бѣда по-добаръ отъ простите
хора, а не да ми разваляшъ сѣрцето.“ Сичкото то-
ва е така, но азъ сѣмъ длъженъ да ви кажа, че у
насъ нѣма още учени хора. Днешните наши учи-
тели приличатъ на яненските докторе, които са рас-
хождатъ изъ България не да лѣкуватъ болните, а
да моратъ здравите. Истинно учениятъ човѣкъ би-
ва простъ, човѣколюбивъ, родолюбивъ, милостивъ,
добаръ и честенъ, защото истинното учение учи сво-
иятъ послѣдователъ да раздѣли своето знание и съ
най послѣдните простаци.“ Тие умни и разумни сѣ-
вѣти накараше лѣсковчене да са поразмислатъ и
да рѣшатъ едно полезно дѣло.

— А какво трѣба да правиме? попитахме най-
послѣ тие калугеринътъ. — Ние искаме да са учи-
ме и да имаме добри учители.

— Изберете одного отъ най-прилѣжните и отъ
най-способните ученици изъ вашето селско училище
и испроводете го въ пѣкой европейски градъ да са
учи, казалъ калугеринътъ. — Когато тоя ученикъ
свърши науките си и когато добие добри познания,
той ще да са върне въ селото ви и вие ще да
имате способенъ и полезенъ учителъ.

— А много ли трѣба да му са дава презъ
годината за разноски и колко години трѣба да го
учиме? попитахме селѣните.

— За четири години по три хиляди гроша на годината.

— Много пари! казале селѣните и почесале вратовете си. — Не може ли са съ двѣ хиляди гроша? Парите сега за сега сѣ скѣпички. Нѣма отъ дѣ да ги земеме . . . Нашето село е сиромашко. И даноците още не сме заплатиле.

— Ако са надѣйте да намѣрите двѣ хиляди гроша, то ще да намѣрите и третата хиляда, казалъ калугеринѣтъ. — Азъ ща да дамъ отъ себѣ си двѣсте гроша.

— И азъ ща да дамъ двѣсте, казалъ единъ отъ попове, който мислилъ да представи за кандидата синѣтъ си.

— Азъ ща да дамъ петстотинъ, казалъ единъ отъ градинарете, който нѣмалъ никакви егоистически цѣли.

Съ една дума, работата са свършила благополучно, пари биле събрани и лѣсковчене захванале да търсатъ способенъ и прилѣженъ щастливецъ. Разбира са, че и тие изборе, както и сѣки други изборе подъ ясното небе, не сѣ могле да са свършатъ безъ неудоволствие, безъ явна вражда и безъ нѣкои лошави послѣдствия. Попѣтъ, който ималъ намѣрение да спечѣли и отъ своето родолюбие, са отказалъ да брои обѣщанната сума; но селѣните, които почти сѣкога биватъ по-честни отъ попове, даде вече дума, която трѣбало да удържатъ, слѣдователно тие свършилие захванатото дѣло и безъ христовите апостоли. Биле избрани три кандидата, между които са хвърлило жребие. Това жребие са паднало на Иванча Чучулигата, който билъ синъ на сиромаси родители и който са отличалъ отъ другите младежи съ нѣкои разумни кочешки свойства. Така наприимѣръ, Иванъ билъ нископоклоненъ предъ старците и предъ богатите, хрисимъ предъ жените и предъ бабичките и безсловесенъ предъ попове и епитропете; а сичките тие качества са турятъ на първото мѣсто почти по сичка Бѣлгария, безъ да са глѣда на овие причини, които сѣздаватъ тие велики човѣчески преимущества. И така, единственниятъ недостатокъ на тоя бѣдѣщи бѣлгарски просвѣтителъ са заключалъ въ това, че неговата нископоклонность, неговата хрисимостъ и неговата услужливостъ са продължала само до оная минута, дорде той намиралъ полза между своите човѣколюбиви благодѣтели. Слѣдъ време, когато поггете на мѣдрото момченце израсле вече, то единъ лѣсковченинъ казалъ за него така: „Това момче прилича на котка, която са увива около тебе само въ такавъ случай, ако имашъ въ рѣцете си мазно парченце, а щомъ го изѣде, то глѣда да та удраче.“ Но както и да е, а слѣдъ нѣколко дена послѣ избиранieto, Иванъ Чучулигата отишълъ въ Бѣлградъ да постѣпи въ едно отъ тамошните учебни завѣдения, защото, по думите на градинарете, въ тоя градъ са живѣе по евтино и по-лесно.

II.

Способностите и дарованията на Ивана биле не твърде похвални, но на тоя свѣтъ доволно чѣсто

са появяватъ такива обстоятелства, които даватъ на сѣко едно дѣло противоположенъ характеръ. Щомъ Иванъ Чучулигата пристигналъ въ Бѣлградъ, то са явилъ предъ своите бѣдѣщи професоре и обявилъ имъ, че е дошълъ въ Сърбия не да изцѣди сичката есенция на тѣхните мѣдрости, а да са приготови надѣв-патри за учителъ на сѣвѣршенно слѣпиятъ още бѣлгарски народъ. — „Намъ (на бѣлгарете) не трѣбать нито философии, нито дълбоки учения, говорилъ той. — Азъ ща да бѣда учителъ на едно първоначално училище. Научете ма само онова, щото ще да ми бѣде полезно.“ Професорете, които биле добри хора, принале желанията на Чучулигата буквално и старале са да му дадатъ само повърхностно образование, защото намирале доводите му за исключително логически . . . Но времето вървѣло, лѣсковчене харчили своите грошовци съ скѣпи на очите, Иванъ лизалъ саханете на своите професоре и кланялъ са на силните; а учението вървѣло по своятъ пѣтъ и четирите години са свършили. Иванъ пожелалъ да добие атестатъ. Единъ отъ поумните и отъ по-справедливите професоре, който познавалъ твърде добре количеството на онова знание, което са търкаляло изъ главата на бѣдѣщиятъ бѣлгарски учителъ, посѣвѣтвалъ своите другаре да дадатъ „бугарину“ полуатестатъ, т. е. да му дадатъ само такава свидѣтелство, въ което би са говорило, че той е достоенъ за учителъ въ първоначалните училища и че е издържалъ экзаменъ само изъ нѣкои по-потрѣбни предмѣти; но Иванъ не принадлежалъ въ числото на оние хора, които си простиратъ краката спорѣдъ чергата, и обявилъ на своите патроне, че ако лѣсковчене разглѣдатъ неговиятъ неплъменъ атестатъ, то ще да накаратъ баща му да заплати разносните за учението му, а нему ще да показатъ пѣтътъ. За да увѣри професорете си до колко сѣ справедливи неговите думи, Иванъ плакалъ, скубалъ косата си, изявилъ желание да са не върща никога въ Лѣсковецъ и молилъ са така, щото професорете са рѣшили най-послѣ да удовлетвориатъ желанието му, ако мнозина отъ тѣхъ и да успѣле вече да са убѣдатъ, че тѣхниятъ ученикъ не заслужа никакво снисхождение. Щомъ Иванъ получилъ желаемиятъ атестатъ, то тутакси написалъ до лѣсковската община такава умилително писмо, което и до днесъ още са варди въ училищниятъ архивъ. „Вие знаете, писалъ той, че бѣлградското училище и сѣрбските професоре не сѣ още достигнале до онова сѣвѣршенство, което са изисква отъ една висша школа или отъ едни представители на науката. Испроваждамъ ви копие отъ онова свидѣтелство, което ми е дадено изъ висшата школа и въ което са говори, че сѣмъ свършилъ науките си съ прилѣжанне и съ добри успѣхи; но азъ искамъ да ви кажа, защото сѣмъ честенъ човѣкъ, че още не сѣмъ узрѣлъ за учителъ и че трѣба да са поуча още една година въ нѣкой европейски градъ, като наприимѣръ въ Висна. Разносните въ тоя градъ не сѣ твърде голѣми. Единъ мой приятелъ, който живѣе въ Висна, говори, че ми стигатъ

шестъ хиляди гроша. Ако желаете да имате добаръ учителъ и да ви захвалятъ хората, то трѣба да ми помогнете да свърша науките си, защото бѣлградската школа е нищо предъ виенската. Скрбете ни ненавиздатъ и не позволяватъ ни да слушаме сичките науки, които са четатъ въ училищата имъ. Азъ бѣхъ първиятъ ученикъ въ училището, а тие ми дадоха третѣто мѣсто! Азъ трѣба да ида въ Виена и да имъ докажа, че нѣмците умѣятъ по-добре да оцѣнатъ способните хора.“

Това писмо произвѣло своего дѣйствиe. Лѣсковските градинаре, които сж ходиле по свѣтътъ и които сж добили вече извѣстна пропорция самосъзнание, били принудени да удовлетвориатъ своето самолюбие и разрѣшили на Чучулигата да иде въ Виена и да продължи учението си. Какво е правилъ Чучулигата въ тоя ученъ градъ, азъ не знамъ, знамъ само това, че нѣкои си чехи го научиле да носатъ очила, висока капела и французско бродне, да държи главата си високо, да говори съ посьтъ си, да гони жените и да заприлича на голѣмъ човѣкъ. Разбира се, че за подобенъ животъ са изискватъ и голѣми срѣдства, но Чучулигата са научилъ да ги намира доволно скоро, защото и въ Виена има глупави хора, човѣколюбиви скръца и стари бабички, които желаятъ да подмладатъ кръвта си. Преминале цѣли двѣ години. Единъ день Иванъ получилъ отъ лѣсковската община доволно строго писмо, което го накарало да са замисли и да отговори на своите благодѣтели слѣдующето: „Азъ не желая да бѣда ничий робъ. Ако сте ма училе, то сте харчили не свои, а общински и черковни пари. Азъ сжмъ са училъ не да ми заповѣдатъ, а да заповѣдамъ. Никого нѣма да са върна въ Лѣсковецъ. Учениятъ човѣкъ не може да живѣе между диви свинаре... Търсете си другъ учителъ. Още веднашъ ми не пишете, защото ща да върна писмото ви назадъ непрочетено. Не накарвайте ма да бѣда неблагоприятъ и да ви изпсувамъ въ вѣстниците. Ако бжлгарете да би умѣле да цѣнатъ своите учени, то не би биле таква кукумявки. А кой ви е далъ властъ да ми заповѣдате и да ма корите? Знаете ли вие, че въ нѣмско би ви обѣсиде на първото дърво за вашето писмо? Я глѣдай ги ти? Азъ сжмъ гноилъ толкова години гърдите си само за това, за да ми заповѣдатъ глупави патки! Прощавайте за сѣкога.“ Това писмо произвѣло въ цѣлъ Лѣсковецъ голѣмо негодование: едни проклинали учените и давали имъ различни прѣкорѣ; други псувале родителите и роднините на неблагоприятиятъ храненикъ; а трети обявили рѣшително, че отъ сега нататакъ не щатъ вече да учатъ нито синовете си. — „Азъ одавна вече знахъ, говорилъ единъ, че учените хора сж развалени и неблагоприятни, но отецъ Германъ искаше да ма увѣри, че и между тѣхъ има добри хора. Пратете го да са учи въ Европа,“ казваше той. „Ето ти я Европа!“ — „Нашите старци казватъ да търсишъ човѣкъ отъ сой и куче отъ коняна, говорилъ попътъ. — Азъ ви казвахъ тогава да избереете мой Стоянча, а вие ма не послушахте.“ — „А

азъ ви казвахъ да не слушате калугеринтъ и да си глѣдате работата, говорятъ трети. — Отъ когато хората сж захванале да са учатъ, то и хлѣбътъ стана по-сжпъ, и парите са довършиха. Учението нѣма да ни доведе до добро. Азъ ща да направа отъ моите синове градинаре, а на градинарете не трѣба никакво учение.“

III.

Когато г. Иванъ са въоружилъ отъ главата до краката съ необходимото знание, то захваналъ да търси такова поле, на което би можѣлъ да посѣе сичките свои дълбоки сжображения или да огрѣе на бжлгарския хоризонтъ въ сичкото свое величие. Ромѣнии и ромѣнските бжлгаре, които търпатъ между себѣ си даже и таква учени, каквито сж напимѣръ браилските философе и редакторе, мамиле лѣсковския философинъ до толкова апетитно, чегато тѣхното кърмилко са е раздавало даже и на най-безполезните добичета. „Въ слѣпото царство, който има едно око, той царува,“ помислилъ Иванъ и ухитилъ са камъ Букурещъ. Нашите букурешки бжлгаре, които, като сѣки неджлбокомислящи хора, обичатъ да цѣнатъ хората по вжнкашността имъ, посрѣщнале новиятъ ученъ мжжъ съ отворени обятия, чудиле са на очилата му, глѣтали неговите високи фрази (които, да кажеме право, сжвѣмъ не разбираше) безъ никакавъ вжжжъ, вжсхищале са съ неговите познания и разгалиле го до такава степенъ, щото той въ доволно кратко време пмалъ нещастие да са увѣри, че сичкиятъ свѣтъ е положително нищо, а неговата личностъ е всесилно и самодържавно нѣщо. Славата на тоя знаменитъ философинъ достигнала въ доволно кратко време до своята най-висока звѣзда. Отъ сѣки градъ го пригласнале за учителъ; сѣки го принималъ въ кжщата си; сѣки му давалъ пари на заемъ; сѣки му са усмихвалъ и стискалъ ржката му; най-послѣ, сѣки желалъ да бѣде неговъ приятелъ. Истина е, че още въ онова време сж са появяле и таква бжлгарски скептици, които сж са старале да свалатъ очилата и високата капела на новиятъ ученъ мжжъ, да поглѣдатъ въ главата му и въ скръцето му и да са увѣратъ фактически въ неговите дарования, но вишегласието ги накарало да мжлчатъ, да чоплатъ носовите си и да бжлватъ гуцере. — „Ние мислиме, че тоя човѣкъ не е ни рѣба, ни мѣсо,“ говорила опозицията. — „Вамъ са се тжй чини,“ отговаряло вишегласието. — „Но доволно чѣсто той говори страшни глупости,“ говорила опозицията. — „Вашите прости глави не сж въ сжстоинне да разбератъ великото и прекрасното,“ отговаряло вишегласието. Опозицията била принудена да замжлчи и Иванъ огрѣвалъ отъ востокъ до западъ. Но защо азъ ви разказвамъ сичките тие подробности, когато великите подвиги на тоя човѣкъ ни тласкатъ да пропуснеме нѣколко години и да разглѣдаме колкото са може по-скоро психологическата страна на въпросътъ?

Нашите букурешки бжлгаре, на които са поискало

да оживяват и да са похвалат през съотечествениците си съ своето съществуване, намислиле да издават въ Ромъния политически вѣстникъ и захванале да търсатъ редакторъ. Най-напредъ тие избрали за „писателъ“ такъвъ единъ човѣкъ, който билъ честенъ и уменъ, но не способенъ да интригува, а политическите вѣстници иматъ успѣхъ само тогава, когато редакторите имъ умѣятъ да лъжатъ и да са въртатъ съ идеите си като препеляшки. Била ли е задоволна българската публика въ Ромъния отъ направлението на гореказания вѣстникъ и отъ способностите на неговиятъ първи редакторъ, азъ не зная, зная само това, че нашиъ Иванъ, който е ималъ обичай да са вовира въ сѣка богата кухня и да са кланя на най-дебѣлите готваче, успѣлъ доволно бързо да тури кракъ на своятъ приятелъ и да му отнѣме хлѣбътъ. Първоначално той повѣлявалъ своите дѣла до толкова хитро и до толкова необикновено лакейски, щото успѣлъ да зачуди даже и своите противници, които ако и да виждали въ сѣки единъ рѣдъ на неговиятъ вѣстникъ фалшиви ноти, но никакъ не могли да са не почудатъ на неговото умѣние да покрива своето нищожество съ такива грѣмогласни изражения и съ всевъзможни мерудии! Така напримѣръ, той говорилъ онова, щото мислиле неговите патрони; писалъ онова, щото са аресвало на неговите благодѣтели; най-послѣ, умѣлъ да са изражава така, щото сичките български дипломате били готови да обезпечатъ животътъ му . . . Но тука са случило едно доволно важно произшествие. Сѣки отъ васъ знае, че българинътъ е нестеливъ човѣкъ, т. е. че не обича да харчи на вѣтарътъ и че иска да знае, дѣ са дѣва неговата парица, която е той придобилъ съ тѣжакъ трудъ и съ голѣми усилия. Той сѣкога е готовъ да жертвова, но ако види, че неговите пожертвования са злоупотрѣбляватъ, то бѣгайте отъ предъ очите му. Така са случило и съ Ивана. Когато основателите на вѣстникътъ видѣле, че Иванъ има аристократическо гърло, че касата на редакцията са злоупотрѣблява немилостиво и че букурешките роскошества са изобилни, то намислиле да нарѣдватъ работите си така, щото да са знае кой пие и кой плаща. Разбира са, че това рѣшение не е могло да са хареса на Ивана, който е ималъ нещастие да мисли, че търговците печѣлятъ своите пари само за това, за да ги ѣдатъ така нарѣчените „ръководители на народътъ“; а учените са назначени отъ провидѣнието за това, за да ѣдатъ въ най-добрите и въ най-сѣкните луканги, да са расхождатъ по петъ часа на депътъ по улиците, да гонатъ жените, да спатъ по тринайсетъ часа презъ нощта, да праватъ отъ брадите си всевъзможни карикатури и да презиратъ своите благодѣтели. Сичкото това накарало Ивана да обяви себѣ си за независимъ, т. е. да усвои вѣстникътъ или чуждата собственостъ, да измѣни програмата му, да иска покровителство отъ противниците на бившите негови патрони и да обяви на послѣдните отчаянно-жестоката война.

— Вие ѣдете чуждите пари, вие лъжете бъл-

гарския народъ, вие глобите сиромасите, вие сте луди и глупави, вие сте . . ., писалъ той съ твърдо убѣждение, че между ромънските българе ще да са намѣратъ такива личности, които ще да му дадатъ награда за неговите обличения. Но . . . човѣческите сѣрца са направени на такива колѣлета, на каквито нѣкога си е била направена и фурната на Насрадинъ-ходжа. Оние хора, които до скоро са вѣтвали Ивана да остави своите благодѣтели и да стане самостоятеленъ човѣкъ, му са смѣяле въ очите и говорили му, че когато едно куче варди двѣ капии, то умира отъ гладъ; а оние негови приятели, които имале различни комерчески причини да ненавиждатъ бившите владѣтели на вѣстникътъ, казале единъ денъ г-ну Ивану, че финансовите имъ сръдства, по причина на неговите стари патрони, са намиратъ въ плачевно положение, слѣдователно отъ тѣхната страпа той може да очѣква само голо съчувствие. Но Иванъ не унивалъ. Той написалъ нѣколко писма до различни български патриоти и до нѣколко сѣмнителци съ своята честностъ личности да му дойдатъ на помощъ, въ противенъ случай, по неговото мнѣние, не само българщината въ Ромъния, но и самиятъ български народъ непременно трѣба да пропаднатъ. Тие писма подѣйствувале отчасти и Иванъ получилъ двѣте австрийски жжл ици триста лири и множество обѣщания. Но, както ви казахъ по-горе, Иванъ обичалъ да живѣе така, както вжобще живѣятъ ингелзските лордове, слѣдователно парата са истрѣбляла отъ него така сѣщо, както говѣждата болѣстъ истрѣблява говѣдата. Щомъ той внамѣнялъ човѣкъ видѣлъ въ ръцете си нѣколко стотини жжлтици, то нанялъ богата квартира, купилъ фортепиано и богата мебелъ, главилъ три служителя и намислялъ да са ожени.

IV.

Въ Ромъния живѣятъ множество българе и нѣколко българки, които, да кажеме право, криятъ своето происхождение и напиратъ са изъ сичките си жили да докажатъ на простиятъ и на добродушния ромънски народъ, че тие несѣмнително произхождатъ отъ племето на Катона и че дѣдовете имъ са носиле байрякътъ на Траяна. Какви са навѣрно оние причини, които са накарали тие патриоти да лъжатъ себѣ си и ближните си, които са имъ далѣ гостеприемство, азъ не зная, зная само това, че нашиъ Иванъ са постаралъ да намѣри одного отъ тие българе и да открие въ къщата му чисто българско сѣздание, което, като на български патриотичъ и вѣстникаричъ, са рѣшило да са признае, че е родомъ българка, че говори български, че обича българете и че е готова да послужи на българския народъ. Иванъ, който въ това време са наричалъ предводителъ на българщината и който се още са надѣялъ да намѣри поклонници, захваналъ да са топи; а ромънската българка-родолюбка, която одавна вече успѣла да са увѣри, че офицерете търсатъ нѣщо по-същественно, са замислила и погледнала сама въ себѣ си доста внимателно. Тя търси-

да, розвила въ сичките тайници на своето същество, но на съкаде намирала пустота, отворени врата, празни стаи и неопредѣлени фигури; тя преровила цѣлъ Букурещъ, сичките свои познания и сичките свои приятели, но била принудена да са върне, като нещастенъ ловаджия, дома си съ празна торба; най-послъ, тя разгледала сърцето си и увѣрила са, че дѣйствителността нѣма никакво сходство съ поезията и съ позлатенните мечти, и на челото ѝ са появилъ едаръ потъ. „Моите мечти трѣба да са разбиятъ, животътъ ми трѣба да са измѣни и дѣйствителността трѣба да са разгледа съ трѣзво око,“ помислила тя и рѣшила са да са хвърли въ обятията на първиятъ човѣкъ, който и да би ѝ са попадналъ на срѣща, ако на сърцето ѝ и да било тѣшно и горчиво. Сѣки отъ насъ знае, че когато животътъ са измѣнява, то ние представяваме себѣ си твърде нещастни, ако въ нашето прошедше нѣмаме кого и що да спомѣнеме съ усмивка или съ сълзи на очите. Но тя трѣбало да са рѣши, защото Иванъ ималъ богати надѣжди. При първото появяване на Ивана въ къщата имъ, умната дѣвица, която испекла сичките женски занаяте още въ женската школа на Мадамъ Трутуру, са увѣрила, че той лесно може да бѣде нейнъ и постарала са да са възползува отъ обстоятелствата, дорде желѣзото било още топло. Отъ учителките въ гореказанната школа тя са научила да изговаря нѣколко пѣжни и приятни фрази и да ги изпява предъ сѣко приятно общество и предъ сѣко лице, на което искала да заслужи вниманието; отъ сѣщите учителки са научила да кокетничи, да са облача сладострастно, да повдига очите си и да спуща устните си значително и своевременно и да показва краченцата си, като повдига, нечаянно, дрѣхата си; а противъ подобни съблазнения не е можѣлъ да устои не само наши Иванъ, но и сичките наши благоразумни търговци, които са рѣшили да останатъ презъ сичкиятъ си животъ дѣвственници и да спасатъ капиталете си отъ букурешките моди. Но както и да е, а на опитната вече дѣвица са показало, че господъ ѝ са усмихва и че той одобрява нейната рѣшимостъ, и тя са хванала за тая рѣшимостъ съ такава жѣдностъ, съ каквата нещастниятъ, който не е ѣлъ въ продължението на цѣла недѣля, са хваща и за най-коравото парче хлѣбъ. Мислите на Ивана имале съвсѣмъ другъ характеръ. Той билъ убѣденъ, че неговиятъ тронъ стои твърде високо, че неговата звѣзда никога нѣма да зайде, че неговата съдбина е милостива и глупава баба и че неговите умственни способности сѣкога ще да намѣратъ поклонници, слѣдователно, по неговото мнѣние, неговата женидба ще да ошастливи едно женско същество, на което той става отчасти жертва, като сѣки великодушенъ герой.

Но както и да е, а споразумѣнието станало, свадбата са свършила и младите съпруги захваанале да са наслаждаватъ отъ своята младостъ. Азъ казвамъ отъ оная младостъ, защото скоро послѣ свадбата за младите същества са захваанале различни

бѣдствия, ситни и едри, захваанале са различни заключения. Първото нещастие, което постигнало Ивана, са заключало въ това, че българската публика познала неговите душевни качества, неговите не твърде честни дѣйствия въ нѣкои и други финансови операции и неговата пустота въ литературно и дипломатическо-философско отношение. Второто нещастие било не до толкова важно, но то положило тѣжакъ печать на сичкиятъ Ивановъ животъ и разбило сичките негови илюзии. Скоро послѣ свадбата, когато Иванъ билъ вече нарѣченъ мъжъ на такава жена, която била по-умна и по-хитра отъ него и която тутакси захваанала да открива слабостите на мъжътъ си и да му дава горчиви съвѣти, той — безъ да може ясно даже и да си съобрази, какъ са е случило съ него сичкото това, — почувствувалъ себѣ си не на своето мѣсто, чегато е извършилъ нѣкое престѣпление, като напримѣръ убийство. Той ималъ здравъ разумъ баремъ да разбере, че ако неговата съпруга да би имала малко похубавичко лице или баремъ крѣхка младостъ и ако нейниятъ почтенни родителъ да би ималъ нѣколко оки злато, то не би са случило нищо особено, ако Иванъ да би билъ предводителъ даже и на нѣмскиятъ народъ, а сичкото това паднало като тѣжакъ камакъ на сърцето му.

— Ако баща ми преди три години да би намѣрилъ хилядо жълтици, то азъ одавна вече би била жена на Петраки Каджарано и живѣла би щастливо, казала Елена (така е името на нашата героиня) и въздихнала отъ сичкото си сърце. — Петраки е и хубавецъ, и уменъ, и богатъ.

— Богатъ е, а не е пожелалъ да та земе безъ хилядо жълтици! проговорилъ Иванъ съ явно негодование.

— Днесъ ни единъ честитъ човѣкъ са не жени безъ зестра, казала Елена. — Женските потребности въ Букурещъ са голѣми . . . Ни една жена не желае да зависи исключително отъ мъжътъ си. Ако нѣма пари, то е по-добре да стане слугиня. Бѣди увѣренъ, че ако азъ да би имала пари, то ти никога не би билъ мой мъжъ.

Последните Еленини думи, които биле изказани съ явна скръбъ, уболе Ивановото честолюбие до най-голѣмите негови дълбочини и накараше го да почервенѣе до ушите; но подобни хора, какавтъ билъ Иванъ, са излѣчаватъ доволно скоро, защото между тѣхните нравствени сили и кръвта имъ нѣма нищо общо.

— Тя ма е земала само за това, защото не е имала кого да земе, помислилъ Иванъ и на сърцето му произлѣзло пѣщо особено. — Народните хора не трѣба да са женатъ . . . А защо съмъ са оженилъ азъ? Тая женидба ще да убие моята велика кариера . . . Но работата е вече свършена. Сега за мене не остава нищо друго, освѣнъ да са покора на горчивата дѣйствителностъ.

Подъ влиянието на това чувство, като са старалъ да са накаже за своето самоволно и непоправимо прегрѣшение и като желалъ да добие домашенъ

миръ и благополучие, за каквато цѣна и да би било, Иванъ са преобразилъ на обръчъ предъ своята жена, станалъ нейнъ безотговоренъ и безусловенъ робъ и покорнѣйши, ако и не на ромънски манеръ драсированъ, слуга; а въ награда за сичкото това, Елена захванала да го дави съ най-дълбокото и съ най-откровенното сжжаление, което, разбира са, доволно скоро пакарало Ивана да са сжзнае, че той е безполезно и бездарно сжщество, което, като сѣки паразитъ, не може да живѣе самостоятелно. Но окончателното Иваново унижение произлѣзло именно въ онова време, когато неговата сладчайша сжпруга са увѣрила съ очите си, че така нарѣчениятъ бжлгарски предводителъ е падналъ предъ общественното бжлгарско мнѣние до оная бездънна пропасть, изъ която не е възможно никакво възсресение.

— Ако ти да би билъ честенъ, уменъ и способенъ човѣкъ, то не би доживѣлъ до подобно поражение, говорила Елена.

За да оправдае себѣ си баремъ колко-годе и да не допусти работата до открита ненавистъ въ чуждата къща, Иванъ употребилъ сичките си сили да очерни предъ своята сжпруга бжлгарските свѣтнини, бжлгарскиятъ народъ и бжлгарските нжрвенци, които преди нѣколко месѣца защищаль съ такава енергия и предъ които кадилъ баспословно колѣчество лжстивъ темянъ.

— Ти не познавашъ още нашите бжлгарски патриоти и нашиятъ бжлгарски народъ, говорилъ той. — Бжлгарете нѣматъ нито честностъ, нито са молюбие, нито самоуважение, нито твърда воля, нито здравъ разумъ, нито сжрце и душа. Мога ли азъ, кажи ми ти, да очѣквамъ отъ подобенъ народъ любовъ и почитание, когато той не обича още ни самъ себѣ си? Мога ли азъ да го накарамъ да напусти своите варварски обичаи, когато той са хвали съ тѣхъ и уважава ги като свѣтнини? Най-послѣ, мога ли азъ да измѣна неговите понятия за различни предмѣти, когато главата му е набиена съ слама? Ако Христосъ не е можѣлъ да живѣе между евреите, то и азъ не мога да заслужи уважението на бжлгарете. Сичките велики хора сж страдали. . . . Насъ оцѣняватъ само тогава, когато умремъ.

— И ти се още считаешъ себѣ си за великъ човѣкъ! казала Елена.

— Между бжлгарскиятъ народъ азъ трѣба да сжмъ великъ, отговорилъ Иванъ съ твърдо убѣждение, че Елена нѣма възможностъ да поглѣда дълбоко въ душата му.

— Я избий ти изъ главата си сичките непотрѣбни фантазии и да помислите за нашето сжществование, защото баща ми не може вече да ни храни, казала Елена. — Стига вече. Цѣла година сѣдиме на вратѣтъ му! Остави ти своите бжлгаре и да видиме отъ камъ коя страна са отварятъ влашките врата. Не можешъ ли баремъ да бждешъ адвокатинъ у мировиятъ сждия? Ако са рѣшавашъ да направишъ тоя подвигъ, то азъ ща да намѣра случай да та воведа между хора, които ще да ни бждатъ полезни. Рѣ-

шавай са. Отъ сега нататакъ азъ ща да бжда мъжъ, а ти жена. Слушашъ ли? Ако искашъ да бждешъ човѣкъ и да ма не накаравашъ да та напусна, то трѣба да исполнишъ слѣдующите нѣща: 1) съ никого отъ сега нататакъ да не говоришъ бжлгарски, даже и съ онѣ хора, които би ти направили извънрѣдно добро; 2) да измѣнишъ името си, — отъ Иванъ Чучулигата да са преобразишъ на Ионъ Чучулигано; 3) да са не занимавашъ вече съ никакви бжлгарски работи; 4) да не приемавашъ въ къщата ми ни единъ бжлгаринъ, даже и майка си и баща си. Сжгласенъ ли си?

— Сжгласенъ сжмъ, отговорилъ Ионъ Чучулигано.

V.

Предъ една букурешка бакалница стоѣле двѣ стари жени и едно момченце, което джржало едната жена за ръкавѣтъ. Времето било студено и мокро; надъ Букурещъ са носила гъста мъгла; сжнцето, което тоя день не показало своето лице, захванало да захожда.

— Измжрзале ли сте? попитала едната жена и поглѣдала на дѣтенцето съ любовъ и съ сжжаление. — Ако сте измжрзале, то хайдете да идеме вътре да са погрѣете и да ви дамъ да поѣдете нѣщо, — що богъ даля.

— Не сжмъ гладна, отговорила другата жена. — Измжрзала сжмъ само. Цѣлъ день сжмъ стояла предъ вратата му! Не поиска нито да ма види, — не излѣзе. . . . Излѣзе само снаха ми, исхока ни, хвърли ни единъ цванець и каза ни да идеме отъ дѣто сме дошле. „Иванъ нѣма ни майка, ни брате, казва. — Азъ сжмъ му и майка, и баща, и жена, и сичко.“ Заплакахъ и помолихъ я да ма пусне баремъ да го вида. „Въ моята къща, казва, не влазятъ царулаповци, защото одровете ни сж измити съ керемиди. Идете си съ богомъ.“ — „Иванчо, Иванчо, изрѣвахъ азъ, за това ли сжмъ та глѣдала, повивала, люляла и отхрапила? Цѣли ноци не сжмъ спала отъ твоите плачове. . . . Когато бѣше малакъ, ти бѣше слабо, рѣвливо и болно дѣтенце. Много мъжки сжмъ претжриѣла, дорде да та отглѣдамъ. А сега жепата ти ма гони и не пуца ма да престѣпа презъ прагѣтъ ви!“ Щомъ изрѣкохъ тне думи, то Иванчо отвори прозорецѣтъ, поглѣда ма крѣвнишки и рѣче ми: „А защо си дошла? Земи цванецьтъ и вжрви си.“ — „Азъ чуохъ, че си добре и доведохъ братчето ти да го настанишъ нейде,“ казахъ азъ. — „Азъ нѣмамъ ни брате, ни сестри,“ каза той и затвори прозорецѣтъ. Горчиво ми стана. . . . Азъ заплакахъ още по-силно и захванахъ да го кжлна, — не можахъ да са уджржж, — да ма прости господъ. „Да бждешъ проклѣтъ и ти и твоиятъ корѣнь, извикахъ азъ и стиснахъ длановете си. — Ако да би знаела, че подаямъ жжмя осойница, то би ти строшила главата. Да даде господъ да ви посрѣшнатъ и вашите дѣца така, както вие сега посрѣщате мене.“ Когато снаха ми чу монте кѣтви, то са разсжрди до толкова, щото азъ са уплашихъ и побѣгнахъ. „Идете поврага,“ извика тя и хвърли метлата, която са намира-

ще предъ вратата, да ма удари. „Да си проклѣга и ти,“ казавъ азъ и изаѣзохъ на улицата.

— Не плачи, не жали, говорила другата жена и клатила главата си. — Такавъ е днеска сичкиятъ свѣтъ . . . Азъ имамъ три ергенина, а ни единъ не ще да са залови за работа . . . Мъча са и храна ги. Развадила са е влашката земя. Синътъ не почита майка си, дъщерята не ще да живѣе съ мъжътъ си, жената не глѣда дѣцата си, мъжътъ са расхожда по улиците съ любовницата си, бащата не ще да види дѣцата си, снахата изпѣжда свѣкарва си, ветътъ изпѣжда зестрата на жената си и испроважда я при родителите ѝ, — сичко е тръгнало наопаки . . . Видишъ ли, ако френците живѣятъ тѣй, то и ние трѣба да станеме френци! Тѣшко ни на балгурътъ. . . Хайдете да идеме вътре и да ви дамъ да поѣдете малко.

— Не съмъ гладна, отговорила чедолюбивата майка и изъ очите ѝ потекле нови сълзи. — Озарна хапнахме малко хлѣбецъ . . .

— А азъ съмъ гладенъ, мамо! казало момченцето.

— Ако да не би било това дѣте, то азъ би са нахранила и на сухъ камакъ, казала майката.

— Дай го на нѣкой запаятъ, проговорила човѣколюбивата жена. — Азъ ща да помола единъ мой позайникъ да го земе въ кърчмата си. Момченцето е вече на години . . . То ще може да пѣта.

— Боже мой, какво ща да права? Отгавдахъ дѣца и мислѣхъ да поживѣя на стари години, а тие ма оставятъ да хода по чуждите капини и да проса милостиня! Сама ща да умра, като кукувица, и не ще има кой да захлупи очите ми! Нека имъ дава господъ здраве и животъ и нека имъ помогне да отгавдатъ и сами такива синове, каквито е отгавдала майка имъ. Хайде води ни вътре и дай ми малко водица . . . Устата ми съ пресъхнале . . . Лошаво е въ Влашко, лошаво е! Да ти кажа право, азъ са боя да остава това дѣте въ тая земя . . . И то ще да са разваля.

— А ти го завѣди съ себѣ си въ Лѣсковецъ.

— Ще да ми са смѣятъ хората . . . Азъ имъ казахъ, че Иванчо ми е писалъ да го заведа при него и да го дадеме на учение. Боже мой, защо съмъ ги лъгала? И пари нѣмамъ да го върна назадъ. Нека посѣди въ Влашко . . .

(Смърква са).

ЗА ДОИСТОРИЧЕСКИТЕ ВРЕМЕНА.

И така, ние видиме, че экзогамията преобладава въ сичка западна и восточна Африка, въ повечето части на Азия, въ Австралия и у индѣйците и въ двѣте Америки. Отношенията между мъжътъ и жената въ низшите раси, както видѣхме вече, обясняватъ сами по себѣ си преобладаването на полигамията, но освѣнъ тѣхъ съществуватъ и други причини не по-малко силни, ако и да не падатъ до толкова въ очи. Така напримѣръ, въ тропическите поѣсе дѣвниците са развиватъ твърде рано и твърде скоро прецвѣтватъ, когато мъжете съхраняватъ сво-

ите сили много по-дълго време, и за това не е за чудо, че, — ако любовта зависи не отъ сходството на характерите и на вкусовете или на възрѣвнията, а единствено отъ външните привлѣкателности, — сѣки, които има срѣдства или който е силенъ, довежда въ къщата си по нѣколко млади хубавици. Но при сичкото това, първата жена остана не само нормална глава, но и помощникъ и съвѣтникъ на мъжътъ си. Разбира са, че и друга една причина е имала твърде голѣмо влияние. Млѣкото е необходимо за дѣцата, и отсъствието на домашниятъ добитакъ е накарвало жителите на нѣкои страни да ги не одбиватъ въ продължението на нѣколко години. Полиандрията, която са срѣща много по-рѣдко, произхожда съвсѣмъ по други причини. Ако нѣкои естествоиспитатели, като напримѣръ Макъ-Леннанъ и Морганъ, и да желатъ да ни докажатъ, че полиандрията е такавъ естественъ обичай, чрезъ когото трѣба да премине сичкиятъ човѣчески родъ, то ние имаме доста факти да не приѣмемъ тѣхното убѣждение за положителна истина. Ние мислиме просто и безъ никакви отгавчености, че полиандрията са е появила по тая причина, че жените, които съ биле безусловни робини и които съ тѣрпѣле крайно тѣжки мъки и страдания, съ останае малко и не съ могле да удовлетвори потребностите на населението. Макъ-Леннанъ говори, че полиандрията съществува въ Тибетъ, въ Кашмиръ, на Хималай, у индѣйските племена тода, коргъ, наиръ и други, на о. Цейлонъ, въ Нова Зеландия, на други два острова въ Тихиятъ океанъ, на Алеутските острови, въ Ориноко, въ нѣкои мѣстности на Африка и въ Лансеротъ. Изъ историческите народи той ни указва на старовременните брити, пикти и гети. Той намира слѣди отъ полиандрията даже и у германските народи. Ние можеме да притуриме отъ себѣ си, че тоя обичай са срѣща и у нѣколко индѣйски племена въ Америка. Но сичкото това ни не доказва ни най-малко, че у сичките първобитни народи е съществувалъ комуналенъ бракъ. Освѣтъ тоя, ако ние и да намираме голѣмо различие между комуналниятъ бракъ и между полиандрията, но не можеме да туриме ятка граница между едното и другото явление. Ние не можеме да са не съгласиме, че въ Индия, въ Тибетъ и на о. Цейлонъ полиандрията е распространена до най-крайните размѣри, но не можеме и да приѣмемъ за фактъ убѣжденното, че тоя обичай са освѣщава съ народните понятия и вѣрованя. Нека ни бѣде позволено да кажеме още веднашъ, че полиандрията (или простата безравственостъ) е произлѣла отъ това, че въ гореказанните мѣста жените, по различни причини, съ останае малко. Множество диви племена убиватъ женските дѣца. И така, множество прави и обичай са появяватъ у различни племена сами по себѣ си, безъ заимствования, безъ племенно подражане, безъ религиозни побуждения. Същото ще да кажеме и за оние племена, които иматъ обичай да не зематъ или да зематъ жени изъ своего племе, защото у оние племена, които са намиратъ въ първоначално развитие, доволно чѣсто съществуватъ противоположни обичаи. Така напримѣръ, у множество индѣйски племена, които не могатъ да са похвалятъ съ своего развитие даже и предъ новозеландските диваци, съществува обичай да зематъ жени само отъ своего племе. У множество народи, отнятъ отъ сѣбѣ или отъ

другите племена жени, не могат да бъдат законни сж-
руги на побдители, а безусловни робини. У племето
Иеркаль въ южна Индия сжествува обичай, по който
двте по-първи дщери трбба да бъдат жени на уйчо-
вите си снове. Изъ сичкото това, щото казахме по-горе,
ние ще да заключиме, че климатътъ, развитието, поли-
тическите околности, образътъ на животътъ, добивание-
то на храната, мѣстоположението и др. т. сж главните у-
словия, които даватъ на народите и на племената такавъ
или онакавъ характеръ, такива или онакива обичаи и та-
кива или онакива понятия за различни общественни на-
рбди. Млвчното родство, което сжествува у шотландци-
те, у сжрбете и у българете, представлява такова явле-
ние, което е чуждо на така нарѣченните индоевропей-
ски народи; а ние не можеме да кажеме, че сжрбете и
шотландците сжставляватъ едно племе, или че езиките на
тие племена не сж припознати за индоевропейски. У оние
народи, у които жената стои на низка степенъ, между
майката и синътъ не може да сжествува твърде ближ-
на свързка. Сжщото ни представлява и полигамията. У
полиандрията произхожда противното. У ловджийските на-
роди, дѣто мжжътъ не може да има много жени и дѣто
той е принуденъ да ги мѣнява, свързката между майката и
дѣтето е много по-силна, нежели между синътъ и баща-
та. Многоженството е възможно само между земеделче-
ските народи, у които сжествува голѣмо богатство или
които иматъ леснина да го добиватъ. Ние мислиме, че
само у оние племена, които сж принудени да промѣня-
ватъ своите жени, е могаль да се появи такавъ обичай
щото бащиното имане да остана не на собственните дѣ-
ца, а на дѣцата на неговата сестра. Когато въ Гвинея
умира нѣкой богатъ човѣкъ, то неговото имане се дава на
сестриниятъ му синъ. Баттелъ говори, че въ градътъ Лон-
го (Laongo) четирите управителя сж снове на кралев-
ската сестра, защото синовете на кралятъ никога не би-
ватъ крайнове. Въ централна Африка произхожда сжщо-
то. Съ тоя обичай, говори Калие, тамошните владѣтели
са стараятъ да сжхранатъ чистотата на царската кръвъ,
зашто не вѣрватъ на женската добродѣтель. Но и мо-
гатъ ли тие да вѣрватъ на тая добродѣтель, когато мж-
жътъ мѣнява своята жена до толкова чѣсто или кагато
той глѣда на нея като на словесна принадлежностъ? Тоя
сжщи обичай сжествува и въ сѣверна Африка у бербе-
рийците, а, по думите на Бертоне, и по нѣкои мѣста на
востокъ. Херодотъ говори, че тоя обичай е сжществуваль
и у старовременните ливийци. „Ливийците, говори той,
иматъ чуденъ обичай, съ когото тие се отличаватъ отъ сп-
ките други народи. Тие приематъ имената на майки-
те си, а не на бащите си.“ Полибий разказва сжщото за
докрианите. На етруските гробове родословнието се во-
ди по женска линия. У индийските племена казия, кокъ
и наиръ женското родство е по-важно отъ мжжското. Бу-
хананъ говори, че между бунтарете на Тулава имането
на мжжътъ преминава въ рцете на сестриниятъ му синъ.
Серъ В. Илнотъ разказва сжщото и за малабарското
население. Марсденъ е видѣль съ очите си, че на о. Су-
матара и между малайците имането на мжжътъ се е дѣ-
лило между синовете на сестра му. Карверъ говори,
че у индѣйците по Гудзоновъ заливъ дѣцата носятъ
почти сѣкога името на майка си, ако тя да би имала нѣ

колко майка и отъ сѣкъ отъ тѣхъ по едно дѣте. Тие об-
снивають тоя обичай съ това, че ако дѣцата сж обязаны
на баща си за своите души или за невидимата частъ на
своего смѣство, а на майка си за тѣлесната или за ви-
димата частъ, то е по-основателно, щото тие да носать
името на майка си, отъ която произхожденнето имъ е
несъмнено, а духовното влияние на бащата може да
подлѣжи на нѣкое съмнение. Сжщото правило смѣствува
на Хаити и въ Мексика. Маринеръ говори, че на остро-
вете Тонга благородството преминува по женска линия.
Ако майката са счита за благородна, то и дѣцата ѳ трѣ-
ба да бждать благородни. На сжщото основание преми-
нува и наследството. Тацитъ говори за германците, че
дѣцата имъ стоятъ еднакво близо до уйчовете си, както
и до бащите си. Мнозина считать родството съ уйчовете
си за много по-еднокръвно и по-священно, нежели съ ба-
щите си. Но въ това сжщо време наследството премину-
вало отъ бащата на снѣтъ. Множество факти ни доказ-
вать, че наследството по женска линия не е още из-
лѣзло изъ употребленне. У старовременните евреи Авра-
амъ са е оженилъ за своята доведена сестра, Нахоръ
за дщерица на братъ си, Амрамъ за девица си. Това са е
допускало именно за това, че тие не сж са считале за
роднина. Тамаръ така сжщо е могла да са омѣжи за А-
мнона, ако и двамата да сж биле дѣца на Давида, за-
щото у тѣхъ сж биле особенни майки, слѣдователно тие
не сж са считале за роднина. Солунъ така сжщо е доз-
волялъ на единадесетъ да земаць сестрите на бащите си,
но никакъ не и сестрите на майките си. Ние имаме множество
доказательства изъ вторичния периодъ, въ който дѣца-
та сж са считале по майката, а не по бащата. Но кога-
то бракътъ захваналъ да са ползува съ особенно уваже-
ние и когато семейните отношения добила сила и значе-
ние, то старите обичаи биле джжии да излѣзуть изъ у-
потребление, защото на бащата са искало да види свои-
те дѣца за единствени наследници на своето имане и за-
щото на дѣцата са искало да не бждать чужди на роди-
телите си. Жираръ Тейлонъ мисли, че тая реформа е ус-
тановилъ нѣкой старовременни гений, на когото името
са е изгубило. Ние не можеме да са сжгласиме съ него-
вото мнѣние. Влиянието на бащата е расло постепенно
по причина на обстоятелствата и подъ влиянието на есте-
ствените потребности. Съ една дума, това измѣненне сж
извършили бащите, които сж желали да видять своите
собствени синове на първото мѣсто. Истинна е, че ние
нѣмаме положителни свѣдѣния за това, какъ са е сжста-
вила тая реформа, но доводно лесно е да си предположиме,
че тя е вврвѣла естествено, безъ ничие влияние и безъ
външная помощъ. Освѣнтъ това, ние видиме, че у си-
чките цивилизовани народи родството на бащата е по-
силно отъ родството на майката, когато противополож-
ната система е свойственна само на диваците, слѣдовате-
лно гореказанната реформа е била воведена чрезъ потре-
бностите на животътъ, и то не тврде одавна. Като зе-
меме сичкото това въ смображенне, то трѣба да са увѣ-
риме, че ако у нѣкое племе са предпочита женското ро-
дство, то това племе са намира въ своето първоначално
варварско сжстояние. Когато реформата добила значение,
то бащата занялъ мѣстото на майката и захваналъ да са
счита за родоначальникъ на семейството. Но първенство-

то на бащата изгладило до най-крайната степенъ влияния на майката и дѣцата захванале да глѣдатъ на нея като на чуждо същество. Въ южна Африка, дѣто на плѣнниците даватъ добра храна, добро облѣкло и временни жени, за да ги заколатъ по-послѣ и да ги издѣдатъ, роденните отъ тѣхъ дѣца биватъ убивани. У индѣйците въ сѣверна Америка, както видѣхме вече, системата на родството чрезъ жените същества само у най-дливите племена. У индѣйците въ южните области на сѣверна Америка съществува преходно състояние. Дѣцата на братѣтъ са считатъ за свои собствени дѣца, но дѣцата на сестрата занимаватъ същото мѣсто, каквото тие занимаватъ и у европейците. Жената счита дѣцата на брата си само за свои роднини, а дѣцата на сестра си за свои собствени дѣца. Въ древни Грция преимуществото на мъжѣтъ предъ жената е добило доводно рано необикновено значение. Ние знаеме изъ приказничната история на Грция, че Агамемнона е убила неговата жена Клитемнестра и че неговата смъртъ е била отмъстена отъ синѣтъ му Ореста, който е убилъ майка си. По тая причина Орестъ билъ повиканъ предъ съдилището на боговете отъ Ериней, който е билъ опредѣленъ да наказва проливающите кръвта на своите роднини. За да защити себѣ си, Орестъ пита боговете, защо тие не сж наказале Клитемнестра за убийството на Агамемнона, и когато тие му отговориле, че бракѣтъ не сжставлява кръвно родство, то и той захваналъ да доказва, че на това основание не би трѣбало и него да сждатъ и да наказватъ, защото той е свързанъ съ кръвно родство съ баща си, а не съ майка си. Това мнѣние, което по нашите понятия е сжсъбмъ неестественно, намѣрило поддржка отъ страната на Аполона и на Минерва, а защото съ тѣхъ са сжгласиле и другите богове, то Орестъ билъ оправданъ. Нѣкои естествоиспитатели, на които непремѣнно са иска да ни докажатъ, че между тая и оная народностъ съществува племенно родство, привождатъ примѣри и изъ произвѣденията на човѣческиятъ умъ, а именно изъ архитектурните памѣтници, по иже и тука не виждаме такива ясни доказателства, които би потвърждале тѣхното мнѣние. Хумболдтъ, който е правилъ сравнения между религиозните здания на ацтеките и архитектурните произведения на татарите и на тибетците, е намѣрилъ, че между тѣхъ съществува голѣмо сходство. По мнѣнието на нѣкои археолози, развалините на древните храмове въ Юкатанъ сж твърде сходни съ храмовете на Буда въ Индия. По нашето мнѣние, тие сходни черти ни доказватъ само това, че мексиканското население и жителите на Индия сж са нампирале на еднаква степенъ въ своето развитие, защото нито Мексика е могла да заимствува отъ Индия, нито ацтеките отъ татарите. Колкото за преселението на мексиканците изъ Азия, което са потвърждава отъ нѣкои археолози по причина на сходството въ архитектурните произвѣдения, ние не желаеме нито да говориме, защото тѣхното мнѣние стои на твърде слабо основание. „Пчелата въ Америка и пчелата въ Европа праватъ своите питици еднакво и приготвяватъ своятъ медъ съ еднакви сръдства. Пѣвците въ Африка и пѣвците въ Австралия пѣватъ еднакво своята пѣснина,“ говори Палховски. Но нѣкои естествоиспитатели са стараятъ да туратъ ягка преграда между така нарѣченните „човѣче-

ски породи“ и зематъ за примѣри сходството или несходството на характерите и на нравственните начала у тие породи, изъ които извождатъ такива заключения, че така нарѣченното индоевропейско племе са отличава съ умъ, съ предприимчивостъ и съ мекъ характеръ, монголското — са отличава съ ленивостъ, съ мѣстителностъ и съ неподвижностъ, етнопското — съ крвожѣдностъ, съ равнодушие и съ тѣпоумие, и т. н. Противниците на това заключение са стараятъ да докажатъ, че климатическите условия сж най-главната причина, която туря известна граница между това или онова племе и която сжздава неговиятъ характеръ; но тие срѣщатъ такива доказателства, противъ които може да са бори само безпристрастното, здравиятъ разумъ и нелицемѣрната критика. — „Ние видиме, говорятъ послѣдните, че въ Америка, гѣ единъ и сжи климатъ, живѣятъ двѣ племена, негри и европейци, между които съществува голѣмо различие както въ умствено, така и въ нравствено отношение.“ Разбира се, че подобни примѣри могатъ да привождатъ само оние еготи, които иматъ задни мисли да докажатъ, че бѣвятъ човѣкъ трѣба да употребява трудовете на негрите за своите роскошества и да са наслаждава отъ чуждата глупостъ. Ние знаеме твърде добре, че нещастните черни същества сж живѣле между образованните бѣли американци така, както сж живѣле между тѣхъ и воловете, които сж биле длжжни да изпълняватъ желанието на господарете си само за това, защото остениѣтъ е билъ остаръ или защото камшикѣтъ е оставялъ на тѣлото имъ дълбоки бразди. Кажете ни, молиме ви са, можѣлъ ли е негрѣтъ да помисли за своето душевно развитие и за своето физическо благосъстояние, когато надъ главата му и дене и ноще е висѣла безжалостна суровица? — „По свободните негри въ Африка живѣятъ не по-добре отъ своите едиоплеменници робове въ Америка,“ говорятъ защитниците на робството. Преди да отговориме на това заключение, ние сме длжжни да кажеме нѣколко думи за нравственните начала на првобитните народи и за характерѣтъ на така нарѣченните диви племена, които са описватъ съ такива черни бои. Ние твърде добре знаеме, че ако единъ пътешественикъ е описвалъ това или онова племе съ черни бои, то други го е описвалъ доволно привлѣктелно, а ако е сичкото това така, то до днешния денъ не е възможно да опредѣлимъ кое именно мнѣние е по-вѣрно. Освѣтъ това, човѣческата нравственностъ е условно пѣщо, на което сѣки човѣкъ, сжобразно съ своите понятия, може да глѣда на нея както намѣри за нужно. Но множество пътешественици ни разказватъ и таква пѣща, които никога не сж виждаде сами съ очите си. Така напримѣръ, нещастни Ла-Перузъ, който е проживѣлъ само единъ денъ на Fester Island, ни утѣрява, че тамошните жители сж до толкова развратни, щото е тѣшко и да повѣрва човѣкъ. Капитанъ Кукъ говори сжщото и за островите Дружба, защото жителите на тие острове го принале твърде гостеприемно. А намъ днесъ е извѣстно вече, че гостеприемството на тие островитяне е било само безчестна хитростъ. Островитяните желале да заслѣпатъ своятъ гостенинъ съ гостеприемството си, да завладѣятъ корабѣтъ му и да избиятъ екипажѣтъ му. Бивале сж и таква случай, когато единъ и сжи писателъ-пътешественикъ е сжобщалъ противо-

рѣчиви забѣлѣжки. Така наприимѣръ Едлансъ, който е билъ дълго време миссионеринъ по островите на Тихиятъ океанъ, говори, че таптинете сж развратни до най-последнята степенъ; а на друго мѣсто, въ сжщата книга, ни увѣрява, че той народъ е готовъ да прегърне християнството, да просвѣти умътъ си и да тръгне напредъ. А доказано е вече, че оние народи, които сж паднали въ нравствено отношение и които нѣматъ душевни сили и човѣчески стрѣмления, сж неспособни ни да предиримаватъ, ни да подражаватъ. Такива сжщи свѣдѣния сж давали различни автори и за индѣйците, за татарете, за калмиците и пр. Разбира се, че сичките тие противорѣчия никакъ не сж за чудо. Ижестественниците, които посѣщаватъ тая или онаа страна, изжрво, не могатъ да изучатъ правите и обичаите на народътъ за нѣколко деня; второ, не знаятъ езикътъ и нѣматъ предварителни свѣдѣния за обществениятъ животъ; третио, тие зематъ отдѣлни лица, изучаватъ тѣхните движения и праватъ заключение за сичкиятъ народъ. А ние знаеме до каква степенъ е тѣсно да си сжставиме вѣрно понятие даже и за онаа личностъ, която живѣе съ насъ по нѣколко мѣсѣца подъ единъ покривъ и която знае нашиятъ езикъ. Тука сме длжни да повториме още веднажъ, че похвалите или осжжденията на едно племе зависатъ повече отъ характерътъ на авторътъ, нежели отъ характерътъ на описваемото племе. Ако ние да би накараде нѣкой православенъ бжлгаринъ да опише правите и обичаите на своинтъ католически братъ павликининъ, то би биле принудени да прочетете такива обвинения, които би ни накараде да дойдеме до негодование. А сичкото това би произлѣзло само отъ туй, че бѣдиниятъ павликининъ ѣде костенурки и че ходи въ католическата черква! „Индѣйското племе Сну, говори Галбретъ, е суевѣрно, жестоко и счита сичките наши пороци за добродѣтели. Кражбата, обирете и убийствата са считатъ у тѣхъ за отличия. Младите индѣйци са учатъ още отъ малодѣтството си да убиватъ. Най-висшето наслаждение на войникътъ е да иртури на главата си колкото са може повече пера, които са даватъ за храбрость. Колкото единъ воинъ е по-силенъ, толкова повече и пера затапка на шапката си.“ Кажете ни сега, можеме ли ние да приемеме описанието на Галбрета за положителна истина и да си сжставиме такова непохвално мнѣние за горекананото племе, когато сжщото, щото са говори за племето Сну, са повтаря, съ нѣкои само облагорожения, и въ Европа? Ние сме твърдо увѣрени, че ако нѣкой отъ племето Сну да би са рѣшилъ нѣкога да опише европейците, то ние би получили слѣдующите факти. „Англо-саксонската раса, а особено испанците въ южна Америка, би написалъ учениятъ авторъ изъ племето Сну, сж суевѣрни, защото вѣрватъ даже и въ онова, щото не вѣрватъ; тие сж жестоки, защото прислѣдватъ даже и оние хора, които имъ не мѣшатъ да присвояватъ чуждото имане: тие сж лицемерни, защото у тѣхъ са освѣщава и самиятъ порокъ и даватъ му са човѣколюбиви форми. У бѣлите племена крвопролитнието са счита за велика доблѣсть, присвоеннята на чуждото имане са освѣщаватъ съ нѣкакви си морални фрази, обирете са одобряватъ отъ цивилизацията, а убийствата са благославятъ отъ моралистите и отъ черковата. Младите индоевропейци са учатъ още отъ малодѣтството си да убиватъ хората колкото са може

по-лесно и колкото са може повече и да са храватъ съ чуждиятъ потъ. У тѣхъ сж завѣдени и особенни школи, въ които касанските операции са довождатъ до най-крайното сжжршенство. Който убие стотина себѣподобни сжщества, той добива похвали, чипове, медале и спокоенъ животъ. Ако ние са биеме съ своите неприятели или съ своите сжсѣди за своето лично сжществование и за необходимата храна, то индоевропейците жертвovatъ себѣ си за кефѣтъ на отдѣлни лица или за черни очи. Видете ли, тѣмъ са иска, щото сичкиятъ свѣтъ да играе по музиката на лондонските свирци, да работи за лондонските лордове, да слуша и да преклонява робски колѣната си предъ лондонските леди, да даде мозакътъ си, убѣжденията си и вѣрованята си на лондонските миссионере, и пр. Който са откаже да живѣе по програмата на лондонските човѣколюбци, на които мнѣнията са считатъ за непогрѣшимни, той е неприятель на цивилизацията, гонитель на прогресътъ, разрушителъ на човѣческото щастие, и др. т.“ Но да оставиме това, защото безпристрастниятъ човѣкъ не може да тръгн твърде силни доказателства. Въ последнята глава въ своего интересно описание на Малайскиятъ архипелагъ, Валласъ говори, че на неразвитиятъ човѣкъ е свойственно да са развие много по-бързо въ умствено, нежели въ нравствено отношение. Това е вѣрно. Нравственното превъзходство на човѣкътъ, което е плодъ отъ неговото развитие, са появява само тогава, когато е усвоенъ вече въжикашиятъ прогресъ, когато науката е успѣла да влѣзе въ неговиятъ животъ и когато човѣческите идеи сж намѣрили вече плодovitа почва. И така, ако единъ народъ не е достигналъ до какво-годе развитие и ако не е усвоилъ баремъ ижрвите начала на материалниятъ прогресъ, то ние не можеме да искаме отъ него и строга нравственностъ. Смѣшно би било и да изискваме отъ индѣецътъ, щото той да има ясни понятия за театралното искусство, за бетховеновата музика, за висшата алгебра и пр., когато неговото племе са прислѣдува съ такова ожесточение отъ англосаксонската раса и когато неговото семейство не знае дѣ да преклони главата си; смѣшно би било да обвиняваме африканските негри, че тѣхните села и градове приличатъ на кочини, че у тѣхъ не сж могли и до тая минута да са появятъ гимназии и университети и че жените имъ не носятъ кокове и корпирени фустане, когато американците, вигелазете и испанците сж пушдаде въ ходъ и най-адските срѣдства да развалятъ тие села, да заработъ младите сили и да ги испроводатъ въ Америка на своите плантации; най-послѣ, смѣшно би било да обвиняваме тропическите жители въобще, че тѣхните старци не носятъ високи капели и самурени юркове, че тѣхните бабички ходатъ голи, че тѣхните жени не работатъ, че тѣхните дѣца живеятъ като звѣрове, когато палящите лучи на тропическото слжнце е въ сжстояние да растопи даже и каманете. Освѣнъ това, природата по тие мѣста е до толкова богата, щото на човѣкътъ не остава нищо друго, освѣнъ да лѣжи и да ѣде, ако само у сжсѣдното племе са не свърши хранага и ако у тамошниятъ царчецъ са не появи желание да добие отъ европейците нѣколко ижрви мерджанъ, нѣколко хилѣди мидени чурушки (които са считатъ за пари) и др. т. Войните между племената на Африка, които са осжждатъ до толкова строго отъ европейците,

повечето пъти произхождат именно отъ това, че на американските плантаторе трѣбать робове и че предводителите на тие племена доволно чѣсто са намиратъ въ затруднително положение. Ние намираме въ смѣненіята на множество пътешественици такива свѣдѣния, които потвърждаватъ нашето мнѣние почти буквално. „Ако ти не повдигнешъ оръжието си противъ своятъ смѣдъ, ако не развалишъ неговите села, ако не земешъ въ плѣнъ неговите дѣца и ако ги не продадешъ на роботътрговците, то бѣди увѣренъ, че слѣдъ нѣколко мѣсѣца ти самъ ще бѣдешъ нападнатъ отъ него, слушатъ доволно чѣсто тие предводители. — Въсползувай са отъ обстоятелствата и употреби за своето самосъхранение нашата помощ.“ — „А ще ли ингелизката кралица да ма земе подъ своето покровителство, ще ли да ми даде пушки и барути, ще ли да ма награди съ мерджанъ и съ други украшения?“ пита предводителътъ. Разбира са, че нему са обѣщава сичко. Кажете ни сега, могатъ ли при подобни условия да са развити такива нравствени принципи, съ които са хвали Европа и бѣлата раса въ Америка? Освѣтъ това, можеме ли ние да кажеме, че нравственните чувства сж са развили у сичките европейци въ истинното значение на тая дума? Ние са сжглашаваме, че у европейците тие начала сж развити много повече, нежели у африканските диваци, но отъ развитиятъ човѣкъ са изисква много повече, нежели отъ неразвитиятъ. За да потвърдятъ своите заключения съ неопровержими факти, бѣлите деспоте ни привождатъ слѣдующите извѣстия или предположения. „Австралиците нѣматъ отвлѣчении понятия за нравствеността и за справедливостта. Единственното право на собствеността и на гаранцията е правото на по-силниятъ“ (Eyre Discoveries in Central Australia, vol. II, p. 384). „Понятията за сжвѣстѣта, говори Бертонъ (First footsteps in East Africa), не сжществуватъ въ восточна Африка и расказието са виражава само съ сжжаление за пропуснатиятъ случай да бѣде убиенъ нѣкой св. Разбойничеството принася почитъ и слава; а убийството, — колкото е по-кржвожѣдно, толкова е и по-добро, — сжздава отъ човѣкъ херой.“ „Команчите въ Техасъ, говори Нейборъ, не считатъ за прѣстѣпление ни едно отъ своите дѣйствиа, ако то не противорѣчи на оние распорѣждания, които е пздавъ началникътъ на племето. Тие вѣрватъ, че великиятъ духъ, който ги е сжздалъ, имъ е далъ пжлна и безотвѣтна свобода да са ползватъ отъ своите лични качества и побуждения.“ Нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че горензложенното мнѣние за техаските команчи може да са земе по-скоро за отличителна добродѣтель, нежели за безнравственностъ. Това наше мнѣние ще да потвърди и ингелизскиятъ селѣниѣ, който нѣма нищо свое и който е длжненъ да постига ползата на нѣколко избрани или високородени лордове. „Азъ не зная нито единъ случай, въ който дивакътъ да би обнаружвалъ расказание или угризение на сжвѣстѣта св, говори Кембелъ. — Религията придобива нравственно влияние само у оние раси, които сж угнише значително напредъ. Божествата на диваците, сичките безъ исключение, сж зли и мстители. На Фиджи имената на боговете свѣдѣтствуватъ за тѣхните свойства. Туамбанга означава прелюбодѣецъ; Ндаутина — похитителъ на по-главите и на по-хубавите жени презъ ношѣта или при

свѣтляната на факелите; Кумбунавануа — бунтовникъ; Ра-вураву — убиецъ, и множество други. Ние не желаеме да говориме тука за суевѣрїята на така нарѣченните индоевропейски народи, които играятъ много по-значителни роли въ тѣхниятъ животъ, нежели присвоенното християнство, ще да кажеме само, че между евангелското учение и самиятъ животъ сжществуватъ твжрде нищожно сходство. Най-голямата нравствена точка въ евангелското учение сж думите на Христа „любите враговъ вашихъ“, които, както е извѣстно, са не исполняватъ ни отъ най-яростините християнски моралисти. Но да видиме какъвъ характеръ сж имале старовременните грѣцки богове, защото множество едлински вѣрования сж са смѣсїле съ християнството и защото едлинската нравственностъ и до днесъ още са счита за начало на сжвременните понятия. Грѣцките богове, както ни е извѣстно, не сж са отличали съ особениа нравственностъ. Отъ подобни богове човѣкъ не е можѣлъ да очѣква награда за доброто и наказание за злото. Не е за чудо, ако Сократъ е виждалъ малко общо между етиката и редигиата и ако Аристотелъ постоянно е отдѣлялъ нравствеността отъ богословїето. „Но между европейците не сжществуватъ нито единъ човѣкъ, който да нѣма понятие за загребиятъ животъ“, говорятъ защитниците на европейската нравственностъ. Сичкото това е така, но ние не познаваме и между австралиците или африканските племена, които стоятъ най-низко въ своето развитие, такива личности, които би биле сжвѣсѣмъ хладнокржви въ това отношение. Освѣтъ това, вѣрованїето въ загребиятъ животъ не може да бѣде мѣрило на човѣческата нравственностъ. Австралиците вѣрватъ, че сжществуватъ нѣкакавъ си духовенъ животъ и че сѣки отъ тѣхъ ще да добие бѣло тѣло по слѣ смъртѣта си. Видаемъ говори, че, по мнѣнието на фиджанете, божествата ще да накажатъ грѣшниците не по степенѣта на прѣстѣпленїето, а по положението на личностѣта, която е направила това прѣстѣпление. Това високо вѣрованїе, както ни са чини, не сжществуватъ между христїанете. „Понятията на диваците, говорятъ англосаксонците, за собствеността и за правото сж така сжщо твжрде темни. Обладанието на единъ предметъ сжставлява за тѣхъ цѣло право, ако това обладание да би било добиено даже и насилствено.“ Разбира са, че и европейците, а особено англосаксонската раса, не могатъ да кажатъ, че не слѣдватъ буквално по тие принципи. Но както и да е, а ние мислимъ, че нравственното чувство расте и напредва само тогава, когато човѣкъ не е стѣсненъ отъ своеволїето на по-силните, които доволно чѣсто го накарватъ да са подчини на тѣхните убѣждения, безъ да глѣдатъ на неговото развитие. Ако човѣкъ не е приготвенъ да приѣме тая или оная истина, то и най-чистото учение, което му са налага, ще да са преобрази или на грубо суевѣрїе, или на празенъ обрядъ. Кой отъ насъ може да обвини тунгузскитъ христїанинъ, че той и до днесъ още не може да разбере сжщностѣта на християнството, когато даже и самите негови кумове и проповѣдници не сж вникнали въ сжщностѣта на това учение? Нека ни бѣде дозволно да кажеме и това, че ако нѣкои учени мжже и да желатъ да ни докажатъ, че у не развитите народи кражбата и убийството са считатъ за добродѣтель, то и ние имаме множество

факти да не повърваме на техните разсъждения. Убийството, дивата храброст, кръвопролитията и др. у някои племена могат да са считат за доблест, но никакъ не за добродѣтел или за нравственъ принцип. Да видиме сега отъ дѣ са появява нравственното чувство. Мнозина, а особено поклонниците на бѣлата раса, говорятъ, че нравственното чувство е врожденъ истинскъ на човѣческата душа, а особено у индоевропейските племена. Гербертъ Спенсеръ, когото не можеме да заподозриме въ пристрастие, говори, напротивъ, че какъто нравственното чувство (moral sense), така и нашите принципи (moral intuitions) сж послѣдствия отъ много пъти повторяващите са испитания. Като са организиратъ постепенно и като преминуватъ отъ поколѣние въ поколѣние, тие най-послѣ ставатъ сжвършено независими отъ тая отвѣчевна сфера на опитъ, съ която сж са сдѣлили и съ които сж станале насжчно достойни на животъ. И така, човѣкъ бива нравственъ или безнравственъ не за това, защото неговата кожа е черна или че не е ималъ щастие да принадлежи на индоевропейската раса, а защото е билъ окруженъ съ такива обстоятелства, които не сж дозволили на неговата нравственностъ да узрѣе и да добие висше значение. Но какво ние подразумѣваме подъ думата висша нравственностъ? Ние смѣло можеме да кажемъ, че даже и любовта къмъ ближния, честта и строгото изпълнение на обществените потребности не сж нищо друго, освѣнъ жтѣове къмъ нашата лична полза. Подъ името висша нравственностъ ние подразумѣваме само оние добродѣтели, изъ които човѣкъ не само че не извлича никаква полза, а, напротивъ, доволно чѣсто убива самъ себѣ си. Оня, който скача въ водата да извади давящиятъ са, когото той никога не е виждалъ, извършва нравствена добродѣтел. А случаватъ ли са подобни подвиги у африканските народи или между американските индѣйци? На тоя въпросъ пътешествениците отговарятъ положително. Даже и най-неразвитите австралийци почитатъ старците и стараятъ са за тяхното благосъстояние, а уважението на старостта е така сжщо една отъ висшите добродѣтели. Въ книгата на Лебока, за която спомѣнахме вече, са намира слѣдущето разсъждение, което служи като заключение на гореканното. „Че нашите понятия, говори Лебокъ, за правата на личността и за длжностите на развитиятъ човѣкъ зависатъ повече отъ уроците и отъ впечатлението на младостта, нежелъ отъ наследствените понятия, са види изъ различни нравствени кодекси, които сжществуватъ въ нашето стечество (въ Англия). Осѣнъ това, въ единъ и сжщи човѣкъ ние доволно чѣсто виждаме двѣ противоположни системи въ най-дивото смѣшеніе. Така напримѣръ, кодексътъ на християнската и на обичната честъ ни са чинатъ противоположни въ нѣкои отношения, а ние видиме, че по-големата частъ отъ народътъ са придържа, или си въображава, че са придържа и за двѣте.“ Младите народи сж още дѣца, а ние не можеме да изискваме, щото дѣтето да отличава строго и опредѣленно доброто отъ злото. Неразвитата личностъ въ Европа са не отличава ни най-малко отъ неразвитата личностъ въ Африка, ако първата и да е имала срѣдства да бжде по-нравствена.

(Свършва са).

ЗА ДИЕТИЧЕСКОТО ЛѢЧЕНИЕ НА БОЛѢСТИТЕ.

—

Диетически рецетъ отъ прегракналостта. Прегракналостта заедно съ кашлицата и съ мокротата, или безъ едната и другата, сѣкога бива слѣдствие отъ болѣзенното поражение на гласния органъ (т. е. на гърклантъ), но зависи не отъ гърловата охтика, и твърде рѣдко преминува въ нел, ако отъ това и да са боятъ твърде много кашлящите плашавци. Ако жѣлаеме да имаме надалѣжаще понятие какъ да са обжрѣваме съ гърклантъ въ времето на неговото болѣзенно състояние, ние сме длжни да си представиме, че тоя органъ служи не само за разговоръ и за пѣние, но, защото занимава мѣстото жди устата и подъ носътъ, на горния край отъ джхателната трѣба, то той е така сжщо предвратникъ и стражарникъ на джхателния процетъ, така щото сичкиятъ въздухъ, който влиза и който излиза изъ бѣлиятъ дробъ, е длженъ да преминува презъ гърклантъ. Осѣнъ това, гласовиятъ органъ е така расположенъ жди езикътъ и подъ езикътъ, щото сичко, щото ние поглѣдаме, преминува надъ него. Храната не пада въ гърклантъ именно за това, че въ времето на глтаніето глѣката сѣки жтѣ са покрива съ особенъ щитъ, по когото храната и питието са пжрзаятъ на доле по задния гъркланна стѣна въ храноприѣмникатъ. Тоя щитъ, който са нарича надгъркланенъ хжрщѣлъ, защитава твърде искусно джхателното гърло отъ ненужните за него въжкани въжества. Но защото сжвършено сжщата ципца покрива повжрхността на устата и, безъ да са прекъсва нейде, спуща са въ гъркланната повжршина, то болѣзенните и раздражителните състояния на едната твърде легко и много чѣсто преминуватъ отъ глѣката въ гласовиятъ органъ. Ето защо, при болѣзенното състояние на гърклантъ ние трѣба да обжрѣваме своето внимание както на неговата дѣятелностъ, така и на въздухътъ, когото глѣтаме, и на онова, щото ѣдеме и пиеме. Модата при страданието на гърклантъ, да поджргаваме шейта си на различни мжчения (като напримѣръ, на отекопроизводящата мазъ, на хардаренните нагрѣвания, на шпанските мухи, на вжлчото лико и др. т.) е измислена отъ шарлатанството, и още никога и нѣкому не е принасяла полза. Водливото сждржаніе на шейта въ топло е сжвършено безполезно; а за обиванието на вратътъ съ студени мокри кжрпи, по способъ на Присница, ние така сжщо нѣма да кажемѣ нищо добро. Ние сжвѣтоваме прегракналите да сжблюдаватъ слѣдущето диетическо правило:

Рес. Най-големото спокойствие на гласовиятъ органъ 1); топалъ и чпстъ въздухъ 2) за джханіето както презъ денътъ, така и презъ ношѣта; легка и топла храна 3).

S. Тие трѣба да са употрѣбляватъ не само колкото са може по-своевременно, но и до самото изчезновение на прегракналостта.

Ad 1 Поражениятъ гласовъ органъ, както и сѣка друга болѣзенна частъ, има нужда отъ най-големото спокойствие. Ето защо прегракналиятъ е длженъ да говори колкото са може по-малко, и не само безъ никакво усилие, но и сжвѣмъ тихо. Пѣнието при прегракнаніето може за сѣкога да развали гласътъ, а висо-

ниятъ разговоръ и препирните, а още съ студено ниво въ ржката и въ задимена атмосфера, у мнозина отъ легкото прегракване е произхождало прегракване презъ сичкитъ животъ. Прегракналиятъ е длженъ, до колкото е възможно, да избѣгава даже силното хъркане и кашляние, защото въ времето на кашлицата въздухътъ са изтопва съ голѣма сила презъ стѣненното гъркланно отхързетие и отъ това произхожда силно търкане на поражениите гласови сжързки.

Ad 2) Равномѣрно топлитъ и чиститъ въздухъ при джханнето, както презъ денятъ, така и презъ нощта, сжставлява така сжщо едно отъ най-главните условия за излѣченето на прегракналоста. Студениятъ, сухиятъ и нечистиятъ въздухъ, особено презъ зимата, при восточниятъ и сѣверниятъ вѣтаръ, или ако прегракналиятъ преди нѣколко мнучи е джхалъ топлъ въздухъ, е чрезвичайно вредително за болливиятъ гъркланъ. Ето защо прегракналиятъ е длженъ да спи презъ зимата въ топла стая, а ако му е непремѣнно нужно да излазя на студѣтъ, то сѣкога да носи респираторъ. Воздухътъ, когото джха прегракналиятъ, е длженъ да бѣде чистъ, т. е. свободенъ отъ сѣки родъ прахове, отъ пушечни димъ, отъ пари и отъ раздражающы газове, защото сѣки нечистъ въздухъ, като преминува презъ гъркланното отхързетие, почти сѣкога успава страдането на гъркланътъ. Понѣкогашъ при прегракналоста принася голѣма полза топлотдажниятъ (напжлненъ съ водени пари) въздухъ.

Ad 3) Прегракналиятъ сж длженъ да употребляватъ не възбуждающе ѣдене и питиета, които, като преминуватъ надъ гъркланътъ, да не произвождатъ вредително влияние на гъркланните страдания, щото, напротивъ, обжковенно са случва при възбуждающите вѣщества (при разѣдающите приправи (пряности) и при спиртюзните питиета). При тие възбуждающы вѣщества, които ние можеме да избѣгнемъ, са присждинява и студѣтъ, и за това питиетата трѣба да са употребляватъ само подгрѣяни. Най-добре е въ това отношение да употребляваме топли (но не горѣщи) лигави питиета (саленъ); полезно е така сжщо да мажеме гъркланътъ си съ сураво ейце или съ лигите на аравийската камедъ. Даже и коравите и сухите хранителни вѣщества, както ни са чини, не трѣба да са употребляватъ въ времето на болниятъ гъркланъ. Комуто е твжрде потрѣбенъ гласовиятъ органъ за пѣние и за разговоръ, той е длженъ да слѣдува точно означенните правила не само при болѣзненното сжстояние на своятъ гъркланъ, но и за предупреждение на страданията, които могатъ да са полавятъ въ тоя органъ. Респираторътъ за подобна личностъ е сжвсѣмъ необходимъ; нему преимущественно е опасенъ преходътъ изъ топлия въздухъ въ студениятъ, а особено тогава, когато неговиятъ гъркланъ е разгорѣшенъ отъ пѣнието или отъ напѣженниятъ разговоръ; опасно му е така сжщо да ние пѣщо студено послѣ напѣженнето на гъркланътъ. Че прахътъ и димътъ развалятъ гласътъ, това е пзвѣстно сѣкиму. Истинката на вжнкашната кожа, а именно на краката, на гущата и на вратѣтъ, произвожда така сжщо прегракване. Ние сжвѣтоваме сѣкога да првучи осторожно и постепенно шетата си и вжобще сичката вжвжашна кожа камъ студениятъ

воздухъ и камъ студената вода; но това прлучаванне трѣба да са произвожда тая, щото да не произлѣзе друга нѣкоя болѣсть, като напимѣрь, насгника, и отъ ползата да произлѣзе вреда.

Диетически рецентъ при страданнето на стомахътъ. Стомахътъ, като най-важенъ органъ на пищеварението, чрезъ когото са доставлява на сичкото наше тѣло новъ хранителенъ и, слѣдователно, жизненъ материалъ, изисква твжрде внимателно попечение. Разстройството на стомахътъ обжковенно произхожда отъ лошавата и отъ раздражителната храна, отъ тѣсните, стигивающыте стомахната областъ, дрѣхи и отъ неестественното сѣдѣние. Ако послѣдните причини и да дѣйствувать постепенно, но могатъ, никакъ не по-малко, да произвѣдуть неизлѣчими болѣсти въ стомахътъ. Признаците на стомахното разстройство сж различни. Ние ще да укажеме на слѣдующите усѣщания: чувство отъ пжлнота или отъ праздностъ, натискание, паление или горѣщица, бодѣжъ или силни спазматически болове (стомахни ставми) въ сжрдечната или, да кажеме по-правилно, въ стомахната ямица; надутостъ, напѣжение, чувствителностъ при давлението на отгорнята областъ на стомахътъ; отсждствие на апетитъ, силенъ гладъ, наклонностъ за бжлване, уригание, жжлцанне, жѣжда и бжлване. Съ бжлването храната може да са исхвжрга на половина или никакъ непремѣдена, а заедно съ нея и сокъ, жжчка и кржвъ. А ще ли да бѣде въ времето на тая болѣсть езикътъ на бѣлъ или не, това не зависи отъ разстройството на стомахътъ. Тие стомахни болѣсти, които са сжироваждатъ съ множество разнообразни стомахни страдания, и при една и сжща болѣсть, у различни субекти иматъ сжвжршенно различни свойства. Твжрде чѣсто тие са появяватъ и безъ обжковенните стомахни страдания, като напимѣрь при поражението на первите въ стомахътъ, по причина на чернодробните страдания, на сжрцето и на бѣдниятъ дробъ, даже при простото малокржвие (блѣдната нѣмощъ), и при душевното разстройство. А ако тие са появяватъ изведнашъ и въ твжрде силна степенъ, то трѣба тутакси да са увѣрме, че сме утровени, че ни е заклѣщено пжното черво и, въ много случаи, че са е случило оплодотворение (у жените). Но ако тие са появяватъ постепенно, ако са увеличаватъ полека и послѣ са продължаватъ нѣкое време, то трѣба да предположимъ страдание на стомахътъ (какавто родъ и да би било това страдание) и да сжблюдаваме слѣдующите правила:

Рес. Достаточна свобода 1) за разширението и движеннето на стомахътъ, а особено въ времето на ѣденето и послѣ неговото смилание.

Топло сжджржанне на стомахътъ 2) извжика и изжжтре.

По малко количество 3) храна за едно ѣдене.

Лесноварима 4) воденикава или кашеобразна храна; не възбуждающы 5) и хранителни питиета и отстранение на лѣкарствата.

S. Тая диета трѣба да са сжблюдава строго, джлго и послѣдователно, особено ако стомахътъ страда вече джлго време.

Ad 1) На лѣганнето на стомахътъ произс-

Ad 4) Храната трѣба да бѣде твѣрде ле-
коварна, а особено она, която преимущественно
са мѣле отъ стомахътъ, а именно, съдържащата въ
себѣ си бѣдокъ, като напримѣръ мѣсото, ейчениятъ
бѣлтакъ, спренето, хлѣбътъ и чудулатите плоди. На
тая храна може да се превари въ стомахътъ по-добре
въ такавъ случай, ако са употрѣблява въ воденкавъ или
въ кашеобразенъ видъ и безъ голѣмо количество лой. Ето
защо на страдающите повечето пѣти се рекомандува да
употрѣбляватъ гѣстакъ или хранителенъ, но не твѣрде
мазенъ, говѣжди булйонъ (супи и соуси) и недоварени
ейца. Млѣкото, на което сирного вѣщество са сѣсирва
въ стомахътъ, не може вече да се умѣле до толкова
добре, слѣдователно то никога не трѣба да се употрѣблява
много изведнашъ. Освѣнъ това, то трѣба да бѣде не
твѣрде гѣсто. Сичките родове мѣсо,—но само твѣрде до-
бре и доволно меко варени или пспечени (но не солени,
сушени и надимени),—само тогава биватъ безвредни, кога-
то сѣ наръзани на малки парченца и когато сѣ добре издѣв-
кани. Вжобще сичко трѣба да се издѣвче добре и да се
преобрази на мека кашлица. Въ времето на болниятъ сто-
махъ не трѣба да се употрѣбляватъ: черенъ хлѣбъ, сгѣ-
гнато варени ейца, бѣрбой, салатата и други зеленчуци,
сирене, свински сухъ бутъ и други надимени пастѣрми,
суджуджикъ, мазна и суха риба, мазно печено мѣсо, марина-
ти и овошни плоди.

волявать), отъ

И така, да желаеме да съхраниме торътъ и неговата воденикава частъ, то не трѣба да дозволяваме на газовете да са извѣтриватъ, защото тие газове сѣ най-важни при храненіето на растеніята. Ето защо нашите ями, въ които са насипва торътъ, трѣба да бѣдатъ дълбоки и тѣсни и да са покриватъ отгоре съ дѣски. Надъ дѣските трѣба да са по-сипва пѣрстъ и да са остави отворѣстие, презъ което да са излива надъ ямата пикочъ и други удобряющі воденикави вѣщества. Че изъ подобни ями водата, а заедно съ нея и газовете ще да са испаряватъ по малко, нежели изъ широките кошари, ние можеме да докажеме съ едно доволно просто наблюдение. Ако една паница и една чаша бѣдатъ напълнени съ вода и оставени на слънцето, то водата изъ паницата, която има по-широко дѣно и отворѣстие, ще да са испари (ще да изсѣхне) много по-скоро, нежели водата изъ чашата. За да съхраниме аммиакътъ въ сичката негова сила, ние сме длѣжни отъ време на време да изливаме надъ торътъ купоросно масло, което можеме да земаме изъ оние сѣсуди, които сме турили въ обороте. И така, нашиятъ торъ, ако само направиме сичкото гореказанно, ще да сѣдържа въ себѣ си сичките хранителни за растеніята вѣщества, и ако земледѣлецътъ забѣлѣжи, че торътъ въ неговата яма не е достаточенъ да удобри сичките негови ниви, то трѣба да го размѣси съ малко вода. Той способъ е необходимъ за оние почви, на които коравиятъ торъ не може да принесе необходимата полза. За поливането на почвите съ воденикавъ торъ са употрѣбляватъ особени бѣчви, подъ чепътъ на които сѣ прикрѣпени рѣшѣдести поливалки, така щото воденикавиятъ торъ тече изъ тѣхъ като дѣждъ и полива почвата равномерно на сѣкаде. Трѣба да забѣлѣжиме и това, че поливката на нивята съ воденикавъ торъ трѣба да са произвожда въ влажно време и въобщѣ послѣ дѣждътъ, защото само мократа почва може да удържи газовете и да имъ не дозволи да са повдигатъ въ въздухътъ. Освѣнъ това, въ времето на сушите растеніята изсмукуватъ воденикавата храна съ голѣма жѣдностъ, а отъ това въ тѣхниятъ организмъ произхожда извѣстна болѣстъ, слѣдователно въ нѣкои отнoшенія торътъ не само че не бива полезенъ, но произвожда значителни повреди. Като съхрани въ цѣлостъ и въ надлѣжащата сила удобрителните вѣщества, земледѣлецътъ е длѣженъ да ги размѣсти равномерно по нивите си, които той желае да удобри. Равномѣрното размѣщаніе на удобрението е така сѣщо важно, както и правилното съхранение на хранителните частици. Ние свободно можеме да кажемъ, че неравномѣрно размѣстениите удобрителни вѣщества произвождатъ твърде малка полза, както и извѣтратите. Да обясниме сичкото това не с твърде тѣшко. Хайдете да си предположиме такава една нива, по която удобреніето е распредѣлено

така, щото на едно място са се набрало твърде много, на друго съвсем го няма, а на трето стои въ достатъчна пропорция. Когато забелязваме сичкото това, то ще да са умъриме, че на първото място растенията не ще могат да израстат, защото изобилното удобрение усилява гниенето и съ своята топлина не позволява на зърното да се развие. Зърното, което е паднало на второто място, не може да даде плодъ, защото е лишено отъ потребната храна; а зърното, което е паднало на трето място, ще да даде, ако почвата и да е наторена както трѣба, не твърде голѣмо изобилие, защото ще да бѣде открито отъ сѣка една страна, следователно вѣгартъ и сичките други вредителни вѣшкаши влияния ще да му въспрѣпятъ да достигне до своята послѣдняя зрѣлостъ. За да бѣдеме точни въ това дѣло, ние трѣба да раздѣлим нивата си на правилни квадрати и въ сѣки единъ квадратъ да натрунаме еднакво количество торъ, а послѣ да разпърсиме тоя торъ по пространството на квадрата. Когато свършиме тая работа, ние трѣба да изореме нивата си така, щото торътъ да бѣде покритъ окончателно отъ пѣрстъта на почвата, въ противенъ случай вѣгартъ ще да отнеме неговите по-главни хранителни частици. Освѣнъ това, ако торътъ е затрупанъ съ пѣрстъ, то ще да гние полека, следователно растението постоянно ще да извлача изъ него потребната храна. Купчините, които сѣ нахипани по нивата, трѣба да се расчирсватъ по квадратите едновременно, защото расчирснатиятъ вече торъ, ако нивата не бѣде изорана тутакси, лесно може да се извѣтри и да изгуби своята сила. Ние можеме да допустиме, щото едно място да са тори повече, а друго по-малко само тогава, когато земледѣлецътъ е опитенъ, т. е. когато той знае, коя именно почва изисква повече торъ и на кои растения е потребна повече храна. Но ние казахме вече, че неравномерното распределение на удобрителните вѣщества принася вреда. Ито защо земледѣлецътъ трѣба да умѣе какъ да распорѣди удобрителните вѣщества, щото да не вредатъ на растенията нито съ своето изобилие, нито съ своята недостатъчна хранителностъ. Ако земледѣлецътъ знае коя именно почва изисква повече удобрение, то трѣба да знае и кой торъ гние по-скоро, за да може да умѣри или да умали вредителните влияния. Въ студените крайове земледѣлците сѣ длъжни да удобряватъ почвите много по-силно, нежели въ топлинѣ. Освѣнъ това, гѣстите (коравите) почви трѣба да са торатъ повече, нежели роховитѣ; торътъ отъ говѣдата да са употребява въ по-голѣмо количество, нежели торътъ отъ конете; най-послѣ, извѣтралиятъ торъ да са употребява повече, нежели силниятъ. При опредѣлението на правилното количество при удобрението ние можеме да са рѣководиме по слѣдующите цифри, които сѣ потвърдени фактически. Ако на една десетина (2,400 квадратни стѣжжана) употребиме 40 малки кола съ торъ, то удобрението ще да бѣде незначително; ако употребиме отъ 70 до 100 кола, то ще да бѣде срѣднѣо; а ако употребиме отъ 100 до 150 кола, то ще да бѣде силно. — Когато стадата пасатъ по нивите и по ливадите, то удобрението произлиза само по себѣ си, безъ усилията на земледѣлецътъ. Но защото подобни удобрения не сѣкога биватъ еднакви, то ние трѣба да разгѣдаме оние условия, при които тие биватъ добри или лошави. Удобрението отъ пасуциятъ са добитакъ никога не може да бѣде силно и рѣдко бива правилно. Силно удобрение може да бѣде нарѣчено само опова, което дава на почвата много вѣщества, които сѣдър-

жатъ въ себѣ си изобилна храна за растенията; а извѣрженята на животните, ако падатъ на почвата, оставятъ дълго време подъ влиянието на въздухътъ, следователно малко-по-малко губатъ своите сили и улесняватъ плодородието твърде незначително. Въ числото на важните условия, както казахме вече, при правилното удобрение на почвите са заключава и равномерното разпредѣление на удобрителните вѣщества, но защото пасуциятъ са по полето добитакъ извѣржа своите изпращения неправилно, то и удобрението на почвата отъ тие изпращения не може да бѣде благоприятно за посѣвите. Сичките условия, които ослабятъ недостатъците на това удобрение, му позволяватъ да принася нѣкои полза. Ито защо, ако торътъ, който са извѣржа изъ животното, са разлага или гние полека, то почвата, по която е пасалъ домашниятъ добитакъ, трѣба да са изоре тутакси, послѣ изобилието на торътъ, защото само въ такавъ случай удобрението може да бѣде полезно, а особено тогава, когато добитакътъ има обичай да пасе заедно, т. е. събранъ въ цѣло стадо, и да удобри колкото са може повече почвата. Ако торътъ отъ добитакътъ са разлага самъ по себѣ си бързо и ако, освѣнъ това, остая дълго време подъ влиянието на въздухътъ, то, — като са разгорѣщи отъ разложението и като усилятъ топлината на почвата, а особено на роховата почва, — ще да принесе не полза, а вреда. Тука сѣмъ длъженъ да ви кажа и това, че оние почви, като напирѣтъ глинистите, които иматъ свойства да привличатъ и да задържатъ полезните газове, стоятъ на нѣкое време по-плодородни и отъ това удобрение. Изъ гореказанното ние ще да си съставиме такова заключение, че торътъ отъ пасуците са говѣда бива полезенъ именно за това, защото са разлага постепенно и не бързо; а торътъ послѣ пасуците са овце, които доволно често съставляватъ цѣли стада, може да бѣде полезенъ само тогава, когато почвата са изорава тутакси, защото овицятъ торъ са разлага бързо. Торътъ отъ пасуците са коне, който са разлага доволно бързо, е лошавъ въ много отнѣшения. Тоя торъ може да бѣде полезенъ само на оние почви, които сѣ мокри или които са напиратъ въ крайно студените климате. 2) Удобрение на почвите са само съ растителни вѣщества. Когато избираме поле за нашите посѣви, ние сме длъжни да глѣдаме, щото това поле да е обрасло съ гѣсти тревѣ. Ако една почва е въ състояние да даде изобилна трева, то тя е въ състояние да даде и изобилно жито. Това правило трѣба да са приемемъ за положителна истина. И така, ако на една почва не може да расте изобилна трева, то на нея не може да вирѣе и хлѣбното зѣрно, т. е. ако на нея не може да расте добра природна растителностъ, то житото ще да расте още по-слабо. Но и въ това правило са заключава едно малко изключение. Когато земледѣлецътъ са рѣшава да изоре нѣкоя ливада, на която е расла не твърде изобилна трева, то той съ своето рало закопаватъ въ почвата не само нѣкои хранителни частици, които тревата е отвила отъ почвата, а и многожество други, които е тя заимствувала изъ въздухътъ, следователно той усилява плодородието на почвата и съ такива вѣщества, които по-напредъ сѣ принадлежатъ на въздухътъ. На това правило са основава и удобрението на почвите само съ растителни вѣщества. По оние мѣста, дѣто земледѣлците разбиратъ каква полза принасятъ растенията, които изгниватъ въ земята, за подобно удобрение избиратъ именно такива тревѣ и бурене, които зематъ своята храна пове-

че из въздухът, нежели из почвата. Ако искаме да определим кои именно растения добиват повече храна из почвата и кои из въздухът, то можеме да удовлетвори́ме своето желание само тогава, когато знаеме, кои именно части на растението приемат своята храна из въздухът. Ние говорихме вече, че растенията добиват своята храна из почвата с корените, а из въздухът с листата си. И така, колкото едно растение е по-богато с листе, толкова повече то приемава и въздушна храна, следователно толкова е по-полезно и за удобрението на почвите. Растенията са състоят от два рода вещества: от газообразни, които тие получават из въздухът, и от въществени, които добиват из почвата. Когато изгорим някое растение, то виждаме, че в неговите зелени части са намират много повече въздушни вещества, нежели в оние части, които сж вече преживяли. Това изследоване ни доказва положително, че оние растения, които имат повече зелени частици, са хранат повече с въздушни вещества, нежели оние, които биват безлиствени, следователно първите удобряват и почвите много повече, нежели последните. По оние места, дѣто е вече станалъ обичай да се удобряват почвите с растителни вещества, трѣба да се съблюдаютъ следующите правила. Земята трѣба да се изорава презъ есента или рано презъ пролѣта и да се засѣва с такива растения, с които желаеме да удобриме почвата. Когато тие растения израстатъ и когато достигнатъ до известна зрѣлостъ, то почвата се изорава изново, безъ да имъ са даде да сжзрѣятъ окончателно. Щомъ засипанните с браздите треви захващатъ да гниятъ, то нивата са насѣва с такива растения, с които тя е повече въ състояние да даде плодородие. Разбира се, че при подобенъ способъ на удобрението ние трѣба да избираме не само такива растения, които иматъ много зелени части, но и такива, които растатъ бързо, въ противенъ случай ние нѣма да доби́ме желаемата полза отъ посѣяния хлѣбъ, т. е. нѣма да дочѣкаме до неговата зрѣлостъ. Ние рекомандуваме лободата, щирѣтъ, тученицата, грацката коприва и др. Въ студените места, дѣто, по кратковременността на лѣтото, хлѣбътъ едвамъ успѣва да узрѣе, земледѣлецътъ е длъженъ не да оставя по нѣколко години полетата си безъ никакви посѣви, а да ги насѣва с различни треви, които, като изгниватъ, даватъ на почвата по-голяма сила. Изъ сичкото това, щото казахме по-горе, читателите ни ще да разбератъ, че земледѣлецътъ не трѣба да пропуща ни най-малкото обстоятелство, което може да му бѣде полезно, т. е. той трѣба да увеличава даже и оная трева, която расте на нивата му въ времето на нейната почивка. Ние твърде добре знаеме, че на сичкото това са необърща никакво внимание и че множество хранителни вещества са губатъ безъ никаква полза, като напримѣръ, тревата, която са скуба при плевеннето на бостанете и градините, листата на бърбойтъ, кочанете на зелето и много друго. Въ приморските места земледѣлецътъ може да употребява за торъ и морските треви, които са исхважратъ отъ водните на брѣгътъ. Съ една дума, опитниятъ земледѣлецъ, съ своятъ умъ и знание, е въ състояние да направи чудеса. 3) Удобрение на полетата само с животни вещества. Животните вещества са срѣщатъ много по-малко, нежели растителните, следователно и удобрението с тие вещества, които биватъ много по-скъпи отъ растителните, са употребява по-малко. Но ние знаеме, че ползата, която принасятъ тие вещества, е и по-дѣйствителна и по-

очевидна, защото животните тѣла сждржатъ въ себѣ си особено-полезни и скъпи за растенията вещества, които извѣрдно уси́латъ тѣхната хранителностъ. Като даваме на почвата сичкото, щото са намира въ животното, ние заедно съ това обогачаваме и растущите на нея растения с най-скъпите за животните вещества. Ето защо земледѣлецътъ, когато сѣе растения за животните, е длъженъ да глѣда съ внимание на тие удобрения и да ги употребява съ голѣма осторожностъ. Съ една дума, той е длъженъ да търси тие удобрителни вещества и да ги употребява за своята полза, която бива до толкова голѣма, щото неговите труди ще да са наградатъ двойно и тройно. Послѣ подобно удобрение плодородието бива богато не само по своето количество, но и по своето качество. Въ числото на животните вещества, които сж полезни за удобрението на полетата, ние ще да отнесеме не само изгнилите вече органически вещества, но и мѣсото на умрѣлите животни, кръвта, рогавете, костите и пр. Лѣшове на умрѣлите животни, които у насъ са губатъ безъ никаква полза, трѣба непременно да са употребяватъ за удобрението на полетата или на нивите и ливадите. Това удобрение, което ще да ни даде такава громадна полза, трѣба да са употребява така. Лѣшътъ на голѣмото животинно трѣба да са разрѣже на ситни части и послѣ да са закопаятъ въ не твърде голѣми ями, въ които да престоятъ до онова време, дорде не изгниятъ сжвършено, т. е. дорде са не преобразатъ на черноземъ. Когато сичкото това бѣде готово, то земледѣлецътъ е длъженъ да глѣда на прогтовенниятъ торъ като на голѣма драгоценностъ, въ която са сждржа сичко, щото му е необходимо за удобрението на почвата, т. е. той е длъженъ да го изнесе на полето и да посипе съ него нивите си. Но за подобно удобрение трѣба да са употребяватъ лѣшове само на оние животни, които сж умрѣли не отъ нѣкоя заразителна болѣстъ, защото изъ ископанните ями, въ които сж изгнили лѣшове на оние животни, които сж умрѣли отъ такива болѣсти, като напримѣръ отъ говѣждата чума, ние можеме да произведемъ нови епидемии между добитакътъ си, следователно тие ями не трѣба да са раскопаватъ, или баремъ да са раскопаватъ само тогава, когато лѣшове сж изгнили окончателно. Изъ гореказанното ние видете, че удобрението съ различни животни, т. е. съ животни вещества, не сѣкога бива скъпо и че въ нѣкои случаи за това е потребна само разумна економия. Като не оставяме да са изгуби нищо напразно, а стараеме са да извлѣчеме полза даже и отъ оние предимѣги, които за първъ пътъ ни са чинатъ сжвѣтъ безполезни, ние ще да достигнеме до това, щото знанието непременно ще да стане първата наша потребностъ и ще да обогати нашите духовни сили за други предприятия, отъ които зависи благосъстоянието на животътъ. Съ една дума, който умѣе да са възползува отъ сѣки даръ на природата, той бива полезенъ самъ на себѣ си отъ двѣ страни: първо, той увеличава своите материални потребности и добива случай да има повече свободно време; второ, той увеличава своите духовни сили, които го доводятъ до още по-щастливо бѣдѣще. Отъ по-евтините животни удобрения ние ще да укажемъ на оние нечистоти, които са намиратъ по касаниците и които са състоятъ отъ кръвъ, отъ мѣсо, отъ разни членове и отъ други органически вещества. Като не биватъ изчиствани, тие вещества гниятъ и заражаватъ въздухътъ на голѣмо разстояние съ такива зловонни испарения, щото касаниците ставатъ страшни за народонаселението,

което живее близо до тях. Но тие испарения действуват губително не само на хората, които работат по касапниците, но и на оние, които живят далече от тях; тие действуват враждебно и на добитакът, който живее около касапниците; най-послъ, тие са унищожават безцълно, ако, като са смѣсатъ съ почвата, сичките зловонни газове могат да принесатъ громадна полза. У насъ, въ България, земледѣлците не обжрщатъ на тие нечистоти никакво внимание, ако въ тяхъ и да са намиратъ такива вѣщества, които не само че не би заражале по-големите градове съ опасни болѣсти, а принасяле би съществена полза. Ние съвѣтуваме земледѣлците да събиратъ тие нечистоти, да ги изнасятъ на полето и да ги употрѣбляватъ за своето добро, защото растенията, като са торатъ съ подобни вѣщества, принасятъ тройна полза. Да кажемъ на кратко, ако земледѣлците послушатъ нашите съвѣти, то ще да добиятъ двойна полза: 1) тие ще да удобратъ нивата си и ще да получатъ изобилие; 2) тие ще да унищожатъ заразителните болѣсти които са появяватъ отъ испаренията и които биватъ вредителни и за човѣците и за животните. Ако са рѣшиме да ториме земите си съ тие полезни вѣщества, ние трѣба да ги раздѣлимъ на твърди и на воденикави, отъ които първите да смѣсиме съ пѣрстътъ, а вторите да размѣсиме съ повече вода и да наръсиме нивата си съ тяхната воденикавостъ. За послѣдното удобрение ние можеме да употрѣбиме смѣстите бжчи, за които говорихме вече. Когато говорѣхме за хранителните вѣщества на растенията, ние казахме, че фосфорътъ играе въ това отношение твърде важни роли, защото съ неговата помощ растението вирѣе богато и защото жърното му са налива достатъчно съ хранителни за човѣкътъ и за добитакътъ вѣщества, а сега ще да кажемъ, че земледѣлецътъ е длъженъ да търси нарочно тие хранителни за растенията удобрения и да ги размѣсва съ почвата, ако само желае да употрѣби фосфорътъ за своята полза. Въ костите на животните са намира най-много фосфоръ, т. е. съединение фосфорна кислота съ варъ. Като размѣсваме почвата съ подобни кости, ние туряме въ нея и една отъ най-важните частици на хлѣбните жърна. Колкото малко и да е онова количество, колко може да събере земледѣлецътъ, но употрѣблението на костите е до толкова полезно, щото ще да награди неговиятъ трудъ двойно и тройно, защото растенията изискватъ не твърде голѣмо количество фосфоръ. Доказано е вече, че въ нѣкои почви са не намира ни най-малко това важно за растенията вѣщество, слѣдователно и най-нищожното негово количество действува на растенията до толкова силно, щото земледѣлецътъ е длъженъ да не пренебрежава и най-малките частици, които могатъ да му бждатъ полезни. Освѣнъ фосфорната кислота и варътъ, въ костите на животните са намира още хърщѣлъ, въ когото са сжджратъ изобилно количество азотисти вѣщества, които принасятъ така сжщо громадна полза на растенията. Като са увѣрихме вече въ полезността на костите, ние трѣба да знаемъ и какъ да ги употрѣбиме, ако желаеме да са възнагради трудътъ ни. Ако костите бждатъ закопани въ земята, то едната имъ часть ще да изгние и ще да се преобрази на газове, а другата ще да са разложи или раствори въ водата и ще да са преобрази на воденикаво тѣло. Но опитътъ е доказалъ, че разложението на голѣмите кости произхожда до толкова полза, щото тяхното влияние на растенията е почти незаблѣжително, когато тие сжщи кости, като сж насипани въ

земята, въ видъ на прахъ, принасятъ съществена и очевидна полза. По оние мѣста, като напримѣръ въ Англия, дѣто удобрението съ костите е вѣзало въ употрѣбление твърде одавна, тоя знаменитъ торъ са тжче на прахъ въ нарочно направени за това чукалници, които, като смѣлатъ твърдите тѣла на брашно, даватъ възможность на земледѣлецътъ да ги употрѣби безъ особени тѣшкотии. Да преобразиме костите на брашно безъ нарочно устроени за това дѣло чукалници, е почти невъзможно. Ето защо това удобрение, което изисква предварителни чукалници, не може да бжде употрѣбено на сѣкаде. Но ще да настанатъ оние времена, — и това ще да бжде твърде скоро, — когато нашите селѣне ще да бждатъ принудени да направатъ въ селата си не само подобни чукалници, но и много други орудя, защото гладовете захващатъ да са появяватъ и по нашите така наръчени плодородни крайове. Но до онова време, т. е. до введението и у насъ множество полезни машини, ние рекомандуваме на нашите земледѣлци слѣдующето. Твърдостъта на костите зависи отъ хърщѣлтъ, който влиза въ тяхиятъ съставъ. Ако унищожиме тоя хърщѣлъ, то ще да отстраниме и трудността, съ която са разбиватъ и изситняватъ костите. Да унищожиме хърщѣлтъ е твърде лесно, — ние трѣба да изгориме костите и да добиеме такава масса, въ която са намира само фосфорна кислота и варъ. Хърщѣлтъ ще да изгори. Разбира са, че изгоренните кости могатъ да бждатъ смлчени твърде лесно и да са добие бѣлъ прахъ. Но тука сме длъжни да кажемъ, че ако тоя прахъ и да бива доста полезенъ за растителността, но въ него са не намиратъ вече оние частици, които сжджратъ въ себѣ си азотъ и които даватъ на жърното голѣма тѣжелина. Тоя способъ, при сичката негова малка безполезнасть, е удобенъ бжремъ за това, че накарва земледѣлецътъ да не очѣква щастливото за земледѣлното време, а да са постарее да разбере, че отъ него зависи почти сичко, щото трѣба да бжде рано или късно, и че отъ изпълнението на множество необходими преобразования, които сж найдени вече за полезни, зависи бждещето щастие баремъ на синовете му. Въ Африка сжществуватъ множество мѣста, които въ древните времена сж са считале за изключително плодородни, а сега сж станале сжвсѣмъ безплодни. Изслѣдованията на учените сж откриле, че главната причина на днешното безплодие по оние мѣста са заключава въ недостатъчното количество на фосфорътъ, който е билъ, спорѣдъ както са види, унищожаванъ отъ неблагодаразумните земледѣлци сжвсѣмъ напразно. Ние говориме сичкото това само за туй, защото желаеме да накараме нашите земледѣлци да помислатъ за своите земи, да не оставятъ костите безъ никакво употрѣбление и да ги употрѣбятъ за своето благосостояние, защото въ тие кости са намира сичко, щото е необходимо за растенията. Извѣстно е вече, че въ костите, които сж добивале своята храна отъ най-важните частици на растенията, са заключаватъ оние драгоцѣнни сокове, безъ които по-преди почвата би била сжвсѣмъ безплодна. Като говориме за удобрението на полетата съ костенъ торъ, ние сме длъжни да привѣдеме тука два способа, които трѣба да са употрѣбляватъ при удобрението на почвите съ гореказанните вѣщества. Единътъ отъ тие способности, който наистина е простъ и евтинъ, не е до толкова полезенъ и не удовлетворява колкото трѣба нашите трѣбования; а другиятъ, който е сложенъ и тѣжакъ и който изисква голѣми разноски, може да награди земледѣлецътъ до толкова ще-

дро, щото той не е въ състояние и да помисли. Ако желаеме да наториме почвата съ костенъ прахъ, ние сме длъжни да го размѣсиме съ семето, което е назначено за нашите посѣви, и заедно съ него да го разпръснем по полето. Прахътъ, като бѣде оставенъ подъ влиянието на въздухътъ и на мокротата, ще да са разлага и ще да дава на растенията фосфорна кислота. И така, попадающиятъ въ растенината фосфоръ, като способствува на семето да са развие, ще да увеличи и плодородието. Но отъ влиянието на въздухътъ костениниятъ прахъ са разлага твърде полска, слѣдователно и неговото влияние на растенината са забѣлжава не изведнашъ. Ако подобно удобрение бѣде употребено въ голѣмо количество, то ние можеме да забѣлжиме и съ очите си, че нашите труди са увѣчаватъ съ добаръ успѣхъ и че плодородието са увеличава до голѣми размѣри; но, както казахме вече, костите съставляватъ голѣма рѣдкостъ, а особено по оние мѣста, дѣто са търсатъ, слѣдователно подобно удобрение бива доволно тѣшко. Ако желаеме да усилимъ това удобрение и да ускоримъ неговите дѣйствия, щото е твърдѣ важно (ние не говоримъ за оние случаи, когато на земеделецътъ сѣ нужни най-основателните доказателства за ползата на неговите трудове), ние сме длъжни да употребиме вториятъ способъ, който са основава на това, че сѣрната кислота, която има способъ да разлага бързо костите, облекчава и ускорява храненето на растенията. Тоя способъ принадлежи на Либиха, който са счита за единъ отъ най-достойните химици, и повѣренъ е съ множество опити, които сѣ принесли голѣма полза на оние, които сѣ ги употребяле. При удобрението съ гореказаниятъ способъ ние съвѣтоваме земеделците да постѣпятъ съ костениниятъ торъ така: да зематъ за една десетина 10 оки ситенъ костенъ прахъ да влѣятъ въ него 1 $\frac{3}{4}$ ведра сѣрна кислота и осемъ ведра вода; послѣ да смѣсатъ сичкото това заедно и да го оставатъ да просѣди едно денонощие, послѣ щото тая смѣсь ще да са преобрази на однородна тѣстообразна масса. Получението съ тоя способъ тѣсто трѣба да са размѣси съ 400 ведра вода, да са напхли въ бѣчви и да са полѣятъ съ него нивите. При доброто устройство на тие бѣчви ние можеме да удобриме полетата си равномерно и съвършено економически. Но защото за 400 ведра вода сѣ потребни множество бѣчви, то можеме да употребяваме гореказанното тѣсто по малко, така щото на 1 ведро тѣсто да наливаме по 32 ведра вода. Ако тая пропорция и да е назначена за цѣла десетина земя, но ние сме длъжни да кажеме, че тука е земено най-малкото количество и че ние можеме да го увеличимъ ако стане нужда. До каква степенъ е важно удобрението съ костенъ прахъ, ние видиме доста примѣри изъ земедѣлството въ Англия, дѣто хлѣбните растения даватъ плодъ почти два пѣти повече отъ онова време, отъ когато сѣ захванале да торатъ почвата съ костенъ прахъ, който са размѣсва съ купоросно масло. Роговете, копитата и много други животни части съдържатъ въ себѣ си така сѣщо множество драгоцѣнни за растенията вѣщества. При удобрението съ тие части ние трѣба да постѣпваме така сѣщо, както и при употреблението на костите, т. е. да ги преобразяваме на прахъ, съ когото да посипваме полето. Ако сичките гореказани способи при удобрението съ животни вѣщества не могатъ да бѣдатъ изпълнени на сичките засѣваеми полета, по недостатъчността на тие вѣщества, то ние трѣба да ги употребяваме баремъ на оние ниви, отъ които мислимъ да

добиеме семе за бѣдѣщите посѣви. Когато една нива ни даде пѣлно и тѣжко жито, то ние ще да имаме баремъ здраво семе, което, като бѣде насѣяно даже и на не съвсѣмъ плодovitата нива, ще да удовлетвори отчасти нашите трѣбования. (Свършва са).

ЗА ВОСПИТАНИЕТО ВЪОБЩЕ.

IV.

Вопросътъ за воспитанието въ послѣдните пѣколко години е станалъ единъ отъ най-важните вопросы не само у насъ въ България, но и по сичка Европа, дѣто школите и до тая минута не отговарятъ на своето назначение. Извѣстно е, че почти въ сичките господарства съществуватъ враждебни партии (консервативци, либерале, демократе, радикалци, комунисти, социалисти и др.), изъ които сѣка една желае да има влияние и на народното образование, т. е. да приготви по между публика-та свои послѣдователи и да осъществя своите теории или да уварди своята властъ. Ето защо ние не намираме въ програмите или въ системите на тие школи никакво единство или никаква ясна послѣдователностъ, които би могле да ни послужатъ за примѣръ при устройството на нашите млади училища. Въ Франция, въ която партияте сѣ достигнале до своето съвършенство, педагогическата литература са бори повече за образованието на оние класове, които могатъ да поддържатъ принципите на преобладаващата или на официалната партия, слѣдователно така нарѣчените „народни школи“ са въздигнати само за форма или за осъществяването на извѣстни цѣли, които могатъ да бѣдатъ полезни не за учащите са, а за бѣдѣщата сила на владѣющата партия. Ние знаеме твърде добре, че въ продължението на седемъ десетилѣтия въ Франция сѣ са промѣнѣле осемъ правителствени системи и че сѣка отъ тѣхъ е проливала изобилии рѣки кръвъ не само за ягкостта или за сигурността на своята властъ, но и за распространението на своите идеи или на своите съсловни понятия, които сѣ могле да бѣдатъ достигнати само чрезъ школското образование. Разбира са, че ни едно отъ тие правителства, което е било съставено отъ извѣстна партия, не е могло да са погрижи за правилното образование на самиятъ народъ, на когото послѣ изрвата революция е глѣдало съ презрѣние и отъ когото е очѣквало само материална поддръжка. Ние имаме исторически факти да докажеме, че даже и най-яроистните французски демократе, въ времето и на трите републики, сѣ са старале повече да задоволятъ привилегированните класове, нежели народътъ, отъ когото сѣ очѣквале твърде малка политическа поддръжка. Въ 1848 г., когато Парижъ и другите голѣми градове сѣ са старале съ такавъ ентузизмъ да реформиратъ академите, гимназиите и пансионете, селските школи се още сѣ оставале въ рѣцете на калугерските ордени, които сѣ употребяле сичките си сили да затѣпатъ безопасниятъ стадо и да го приготвятъ за машина на сѣка една партия, даже и на комунистическата, т. е. да създадатъ отъ земедѣлческите класове такива тѣжни същества, които да служатъ и да са повиняватъ на сѣко правителство, което, разбира са, са старале да под-

държа животът на тяхните учители, без да глѣда на тяхните убѣждения. Въ Германия въ послѣдните нѣколко години професорътъ е станалъ генералъ-майоръ, учителътъ — шпионинъ, надзирателътъ — унтеръ-офицеръ, надзирателницата — полицейски чиновникъ, а учителката — агентинъ на благочинието, слѣдователно въ тази държава, особено въ сегашното време, не може и да са помисли за онова чисто и високо образование, което създава не жандарми и не кукли, а здравомислящи граждани и полезни прогресисти. Австрия въ сегашното време стои въ това отношение много на по-добаръ пѣлъ отъ Германия, ако Виена се още и да са труди да върне своето отчасти изгубенно вече влияние въ нѣкои провинции. Ако маджаро-австрийскиятъ дуализъмъ не е принесалъ друга полза, то баремъ е покорѣвалъ школите, които захващатъ вече да отстраняватъ отъ себѣ си онай тѣшка и убийствена контрола, надъ която князь Метернихъ е трѣпалъ съ такавъ ентузиазмъ. За господствующата система въ руските школи ние не знаеме ни какво да кажемъ, защото въ това господарство почти сичко зависи отъ отдѣлни лица, които въртатъ Пасрадинъ-ходжовата фурна по своите лични или кастически капризи. Ако желаете да видите на каква ниска степенъ стоятъ по-големата частъ отъ руските педагози, просвѣтители, учени и апостоли, ние ви съвѣтуваме да обърнете особено внимание на самите педагогически разсуждения, които са помѣщаватъ въ различни журнале и вѣстници отъ привилегированните контролери и отъ здравомислящите личности. Въ сжчененията на Добролюбова (Томъ II. стр. 661), ние прочетохме твърде курioзна рецензия, която ни доказа доволно ясно, че ако днешните руски докторе (които сж едниоякви и едномисленни братия на по-големата частъ отъ педагозите, защото и едните и другите принадлежатъ на германската раса и защото сж порасле въ едни и сжи учебни завѣдения) могатъ да са наръкатъ нравствени пдноти, то и педагогията не е останала безъ нравствени изроде. Нѣкой си Иванъ Ржклицки (полякъ и католикъ), който е „заслуженъ професоръ въ С. Петербургската Императорска Медико хирургическа академия (забѣлжете това) и академикъ, докторъ на медицината и на хирургията и дѣйствителенъ статски съвѣтникъ“ е написалъ книга, въ която ни доказва, че нѣкой си г-жа Артамонова, която е страдала дълго време отъ нервна болѣсть, е получила исцѣление на 26. Септември въ 1850 г. отъ „чудотворната икона на Християнъ свѣтитель Николая, която са намира въ черковата на селото Колтинъ, защото науката не е могла да ѝ помогне ни най-малко. За да потвърди това естествено явление съ неопровержими факти, учениятъ професоръ-ренегатъ ни разказва, че случившето са пропшестве могатъ да потвърдятъ: 1) Лейбъ-хирургътъ на височайшиятъ дворъ и дѣйствителниятъ статски съвѣтникъ П. Карановичъ (и тоя, както са види по прѣкорътъ, е полякъ и католикъ); 2) Дѣйствителниятъ статски съвѣтникъ, академикъ и заслуженъ професоръ И. Ржклицки (авторътъ); 3) Лѣчителътъ въ училището на орденътъ св. Екатерина и колежскиятъ ассесоръ Алабушевъ (тоя трѣба да е татаринъ); 4) Лейбъ-медикътъ и тайниятъ съвѣтникъ Н. Арендъ (пѣмецъ протестантинъ, или католикъ); 5) Професорътъ В. Еккъ (пѣмецъ). Раз-

бира са, че ако православните нѣмци, които сж изучае естественните науки, пишатъ и печататъ подобни глупости, то какво може да очѣква човѣкъ отъ просвѣтителите на юношеството въ „покровителствуемите“ школи, въ които образованието е дадено като монополъ въ ръцете на сжщите статски, дѣйствителни, заслуженни и ординарни професоре? Ние мислимъ, че изъ подобенъ хаосъ е почти невъзможно да извлѣче човѣкъ здрави понятия за полезността на тая или на онай школска система. Нека ни бжде позволено да кажемъ и това, че днешните руски педагози въ класическите гимназии приличатъ като двѣ капки вода на г-на Ржклицки. Ние сме увѣрени, че ако сждбата да би надарила г-на Ржклицки съ педагогически дарования и ако да би го испроводила за професоръ на философията въ нѣкои отъ университетите, то православниятъ католикъ, за да угоди на своите началници и покровители, би захващалъ, безъ срамъ и безъ очи, да разказва на своите слушатели, че рециновото масло е твърде полезно при изучаването на латинскиятъ езикъ и че магnezията има голѣмо сходство съ гръцките неправилни глаголи. И така, ние можеме да укажемъ на нашите читатели само на нителзските, а особено на американските школи, които сж достойни за подражанне и на които наръдбите, системите и програмите могатъ да ни принесатъ сжщественна полза. Ние говорихме вече, че американските школи не противорѣчатъ на дѣйствителниятъ животъ, т. е. че ученикътъ, който свършва науките си въ тие школи са не старае, както то бива въ Европа, да забораи си чкво, што е изнесалъ изъ тѣхъ, защото школското образование служи за начало на практическитъ животъ. Сѣка наука, която са преподава въ американските школи, е воводена именно за това, защото е потрѣбна на обществото, т. е. на самиятъ животъ. Ако американецътъ е убѣжденъ, че тая или онай наука, безъ която не може да са развие онова знание, отъ което зависи благосостоянието не на отдѣлни лица, а на сичкиятъ американски народъ, който сжставлява сѣверните Американски Щати, то употребява сичките си сили да ѝ даде входъ въ животътъ. Ако професорете на американските школи и да оставятъ поифкоганъ положителните науки и предаватъ на своите ученици отвлѣчени предмѣти, като напримѣръ всеобща история и история на литературата, то тѣхната цѣль е не да създадатъ дълбокоучени латинисти, дълбоко-мисленни философе и пр., а да вкорѣнатъ въ своите слушатели висши човѣчески понятия и да приготвятъ човѣколюбиви граждани. Сравнете „Историята на умственното образование въ Европа“ отъ Джона Дрепера съ „Всеобщата История“ на г-на Смарагдова, даже и съ „Всеобщата История“ на Вебера, и вие ще да са увѣрите, че американците изучаватъ даже и второстепенните науки именно за това, защото тие науки имъ сж потрѣбни за дѣйствителниятъ животъ. Разбира са, че въ европейските школи са срѣща противното. Въ тие школи науката са изучава не за развитието и за ползата на човѣчеството, а за любовта на самата наука. Когато студентинътъ излиза предъ своите экзаменаторе, то трѣба да са отличава съ три качества: съ добро и съ безукоризненно повѣдение или съ официална нравственостъ, съ готови отговори на извѣстни вопросы и съ огсждствие на сѣка самостоятелност. Ако у ученикътъ са подватъ

печално критически дарования, то педагогите го смятат за революционеринъ, а ако мозакътъ добие каприция да издъвче сухата и систематическата лекция (ние казваме систематическа именно за това, че множество лекции са предаватъ въ рода въ редъ, т. е. отъ бащата на синовете, отъ синовете на унуките, и т. н.), то владѣтели на тоя мозакъ е длъженъ да са убѣди, че школската дисциплина не допуска никакви волнодумства и че сичкото негово самостоятелно развитие му служи не за полза, а за вреда. Тие студенти доводно чѣсто са пскалючаватъ въ школите, прислѣдватъ са и оставятъ са да умратъ отъ гладъ . . . Съ една дума, въ европейските школи са разгѣдватъ съ голѣмо внимание и съ особена буквализмъ въпросите въ висшата философия и откриватъ са върни, положителни и полезни истини въ религиозните, въ господарствените, въ правствените и въ общепсихологическите науки, но сѣкога са изнуца въ предъ видъ едно твърде важно обстоителство, т. е. дѣйствителниятъ животъ и природата на човѣкъ, а особено на учениците са дѣца. Характерътъ на дѣте почти сѣкога са жертвува на педагогическите параграфи, свободната воля са убива за любовта на господствующите принципи и правилното развитие са отстранява отъ безчовѣчната дисциплина, която би могла да са употреби само за угрошението на дивите звѣрове, но никога не за образованието на човѣчеството. Разбира са, че ако педагогите да би биде безгрѣшни същества, какавъ то е на примѣръ Ий IX., то на човѣческия мозакъ не би грозила такава страшна опасностъ, но по-голѣмата частъ отъ тие просвѣтители сж или крайни идиоти, или страшни египти, или отявлени подлещи. Ако да би било противното, то тие личности не би са старале да убиятъ въ дѣте оние човѣчески начала, които го отличаватъ отъ животните; ако да би било противното, то не би накарвале човѣкъ да са приучава на безусловно повиновение и не би са старале да унищожатъ неговите разумни стрѣмления и убѣждения; най-послѣ, ако да би било противното, то тие не би покривале своето нищожество съ строги дисциплини и съ различни правоучения за това, че ученикъ е длъженъ само да слуша, да помни и да не противорѣчи. Честниятъ, зващиятъ и добросовѣстниятъ воспитатель е длъженъ да отговаря на любознателниятъ ученикъ даже и тогава, когато зададениятъ му въпросъ са касае именно оние предмѣти, които са не слагатъ съ науката и които непременно трѣба да са приѣматъ слѣдешката. Темните отговори и смънителните обяснения биватъ вредителни не само за воспитаникъ, но и за воспитателя, защото произвождатъ недовѣрие, насмѣшки и отвращение, които твърде чѣсто произвождатъ неутѣшителни послѣдствия. Сѣки отъ насъ знае, че въ школите въобще са преподаватъ нѣколко предмѣта, между които има и такива, които противорѣчатъ единъ на другъ. И тие предмѣти са четатъ на учениците въ едно време, въ единъ день, доволно чѣсто и отъ едно исто лице, изучаватъ са наустъ и считатъ са за капиталъ на умственното развитие! — „На младите умове не трѣба да са обясняватъ множество природни явления и множество съществуващи факти, защото въ такавъ случай сухата наука е въ състояние да унищожитъ необходимата за

човѣкъ поезия, нѣжните чувства и висшата правственностъ,“ говорятъ идеалните воспитатели съ твърдо увѣренне, че тѣхните мѣтния сж непогрѣшимъ. Ние мислиме противното. Ако още отъ първите години ние приучиме дѣте да разсѣждава умно и зрѣло, щото да бѣде въ състояние колкото са може по-рано да оцѣни доброто и полезното и да презира злото и фалшивото, то неговата нравственостъ ще да бѣде осигурена, неговата нѣжностъ ще да бѣде обмислена и неговата поезия ще да бѣде не заоблачна, а прогресивна и благодѣтелна. Сѣки день, сѣки часъ и въ сѣка дѣтска книжка са говори, че лажата е голѣмъ грѣхъ и крайна безнравственностъ, а професорътъ или учителътъ, който распространява тая истина, лже безсовѣстно, т. е. старе са да убѣди своите ученици въ онова, щото и той самъ не вѣрва! Кажете ни, молиме ви са, какви нравствени принципи може да очѣква човѣкъ отъ подобни педагоги? Въ умственното отношение отъ наставникътъ са изисква така също ясностъ, твърдостъ, непогрѣшимостъ въ своите убѣждения, чрезвѣчайно високо и всестранно развитие, обширни и разнообразни познания, които да са намратъ въ пълна хармония съ общите принципи. Самата негова натура трѣба да стои много по-високо отъ натурата на дѣте въ сичките отношения. Ако дѣте забѣлжи въ своятъ наставникъ противорѣчия, незнание и празни фрази, то кредитътъ на тоя наставникъ непременно трѣба да падне, слѣдователно никаква дисциплина нѣма да му помогне да покрие своето нищожество, и безусловно то повиновение ще да са преобрази на явна ненавистъ. А много ли сж оние учители и воспитатели, които сж въ състояние да отговоратъ на сѣки въпросъ, който имъ са предлага отъ учениците? Ние сме виждае много пжти какъ десетилѣтното дѣте задава на своятъ воспитатель такива въпроси, които той и насъ не е снужвалъ. Разбира са, че за подобни педагоги школската дисциплина и слѣдното повиновение сж потрѣбни като „хлѣбъ насущный“, защото безъ тѣхъ тѣхвата пустота и неѣжество би са открие при първиятъ случай. Сѣки вече знае, че у насъ, въ България, даже и въ така нарѣчените висши школи, преподаването е оставено въ ръцете на единъ, на два или на три учителя, които сж обзани да знаятъ сичко, да преподаватъ сичко, да отговарятъ на сичко и да обясняватъ сичко. Койго е ималъ участие да вникне въ вярвѣжътъ на нашето школско образование, за коего са говори почти въ сичките наши цариградски вѣстници, той е можѣлъ да са увѣри, че нашите воспитатели са не заператъ ни предъ какавъ предмѣтъ и завѣматъ са съ особена любовъ да введатъ въ школите си даже и такива науки, които и тие сами не разбиратъ. Ние познаваме множество наставници, които четатъ на учениците си логика, психология, богословие, етика, пштивка и др. т., безъ да погѣдатъ на това, че тѣхните воспитаници не могатъ още да запишатъ името си правилно, че нѣматъ никакво понятие за синтаксисътъ, че имъ е неизвѣстна пунктуацията и пр. Ако свѣтътъ заговори за естетическите чувства, за психологическите проявления, за безмъртнето на душата, за поетическите дарования, за социалните въпроси и др. т., то у педагогътъ непременно са появява желание да поговори и самъ за тие високи предмѣти, а защото нѣма предъ ко-

то да побавсти съ своите велики познания, то учениците ставатъ негови купци, надъ които натрупва сячки-те свои нечистоти. Нека ни бжде дозволено да кажеме и това, че при подобно просвѣщение или при подобенъ хаосъ е невъзможно и да са мисли, че народътъ ще да излѣзе изъ своето грубо положение и че ще да обикне здравата наука, защото и двѣшните ученици отъ своята страна ще да станатъ граждани, отъ които ще да зависи бѣдѣщото устройство на нашите школи. И така, ние желаеме отъ сячкото си сърце да посрѣшнемъ онзи гений, които ще да унищожи старите понятия и който ще да воведѣ разумни начала не само въ школите, но и въ общественните понятия. Промѣнѣнето не трѣба вече да са зема за идеалъ на бѣдѣщего, защото сѣко време има право за самостоятеленъ вървѣщъ и за своеобразно развитие. Американските школи, които са стараятъ да дадатъ на дѣтето разумно, правилно и свободно развитие, сж онзи гений, който рано или късно ще да надникне и въ нашите школи. Разбира са, че ако ние желаеме да посрѣшнемъ колкото са може по-скоро тоя предтеча на умствениято развитие, то сме длжжи да приспособимъ науката така, щото тя да отговаря на дѣйствителниятъ животъ. Слѣдъ време ние са надѣяме да поговоримъ за програмите на нашите школи малко по-пространно и да укажеме именно на онне предмѣти, които днесъ са считатъ за необходими въ народното развитие.

СВИНЕЦЪ, ЦИНКЪ, КОВАЛТЪ, НИККЕЛЪ, ПЛАТИНА, ХРОМЪ И АНТИМОНИИ.

(Изъ Хартвига).

Свинецътъ е билъ извѣстенъ още въ древните времена: за него са упомивава както въ книгата на Иова, така и въ четвъртата книга на Моисей. „Ахъ, ако моите думи да би биле записани съ желѣзенъ грифелъ на свинецъ?“ възклицава страдаецътъ Иовъ, а Моисей заповѣда на евреите: „Златото, среброто, мѣдта, желѣзото, оловото и свинецътъ, — сячкото това тѣри огнь, и вие сте длжжи да ги пропушате и да ги очичавате чрезъ огнь.“ Финикияните, които сж донасиле испански свинецъ въ Гърция и въ Египетъ, довольно чѣсто сж употребляле тоя металъ за потрѣбните тяжести на своите кораби: а Херодотъ ни разказва за единъ мостъ въ Вавилонъ, на когото голѣмите камане сж биле сжединени съ желѣзо и съ свинецъ, щото, както ние извѣстно, са срѣща и до сега. Свойствата на свинецътъ иматъ много различно примѣнение. Като са измѣнява твърде малко отъ влѣяннето на въздухътъ и на чистата вода, свинецътъ е особено удобенъ за подземните трѣби, за водопроводите и за газопроводите, а неговата мѣгкостъ и разгъжимостъ, неговата значителна тяжесть и легката растопка го праватъ удобенъ за приспособлението на смъртоносните куршуме, съ които ловджиятъ или войникътъ палнатъ пушките си. Когато свинецътъ са сжединява съ кислородътъ или съ въглената кислота, то образува свѣтло-червена свинцова охра и бѣлаво, които чѣсто са употребляватъ въ живописътъ съ маслени бои. Той играе значителна роля въ стжкларното и въ хрусталното про-

изводства, защото служи за главна сжставна частъ на Флинтъ тѣ и на кронъ-гласъ тѣ, изъ които са приготвяватъ ахроматическите стжкла, които сжобщаватъ удивителна ясностъ на нашите телескопе. Когато свинецътъ са сжединява съ оловото, то образува лесно растопляюща са лигатура, която са употреблява за заваряване, а въ сжединението съ антимонпумътъ сжставлява ятка маса, изъ която са праватъ буквите за книгопечатниците. По причина на до толкова многообразното му употребленне, свинецътъ принадлежи въ числото на най-разработиваемите метали, и добива са повече даже и отъ мѣдта. Повечето пжти тоя са срѣща въ природата сжединенъ съ сumpуръ (сѣра) въ видъ на свинцовъ блѣстакъ, и, трѣба да кажеме положително, само тая руда сжставлява вече предмѣтъ за значително рудозаводство. Въ свинцовиятъ блѣстакъ почти постоянно са намира не голѣмо количество сребро, което, разбира са, възвншава неговата цѣнность, защото отдѣляванието на сжпоцѣнните метали отъ малоцѣните е достигнало вече до голѣмо сжвршенство, както ще да видиме по-послѣ. Като разгѣдаме европейските страни, въ които са добива най-много свинецъ, то на първото мѣсто трѣба да туриме Испания. Недовършимите рудници на Андалузия сж са разработвале още въ дълбоките древности, но слѣдъ време тѣхната разработка дошла до най-жалостното наденне, и само отъ трнестъ години насамъ за нея сж са припале съ нова енергия, така щото въ 1827 г., при изново пробудившата са дѣятелность, испанските свинцови рудници сж дале 384,000 цента свинецъ. Най-забѣлжвателните рудници са намиратъ въ Гвианскоа, въ Каталония, въ Арагония и въ Сиерра-торена, но първенството принадлежи на Алпухаррасското планинско протиченне. Частъ отъ тая планина, а именно Миерра-Гадоръ, е до такава степенъ прорасла съ жили отъ свинцови блѣстащи, щото рудниците са спущатъ повече отъ 200 стжжи дълбоко, отъ дѣто са изнасятъ голѣми богатства. Англия, която е така надарена отъ природата съ каменни въглища, съ желѣзо, съ олово и съ мѣдъ, скрива въ своите подземни дълбочини неизмѣрими маси свинецъ. Само въ графството Кумберландъ са разработватъ не по-малко отъ 165 рудника за свинцови блѣстащи, които принасятъ ежегодно до 200,000 цента свинецъ. Графствата Дебри, Деванъ и Корнваллъ доставляватъ значителни маси свинецъ, а така сжщо и Кардиганските и Флинтшипрските планински бжрда въ княжеството Валсъ. По брѣговете на послѣднийото графство лѣжатъ громадни пластове каменни въглища, и, по причина на естивиятъ горящи материятъ, който са намира при полите на тая волнообразна или покрита съ могилъ точва, тува сж повдигнати многочисленни заводи. Въ вътрѣшностите на тоя край планините са повдигатъ още по-високо, и преобладающата планинска порода сжставлява въгленнокиселиятъ варъ. Тая варова почва образува въ това сжщо време главната порода на Флинта, защото въ проходящите по него жили са срѣщатъ множество сребарно-свинцови блѣстащи смѣсени съ варовиятъ, съ тѣшкиятъ и съ плавниковиятъ шпатъ. Въ околностите на Голивелъ и на Флинтъ, близо до устията на Ди, по тие жили още отъ древните времена са произвежда обширно и твърде значително рудозаводство, което са изпжлява повече съ помощта на дълги канале или на

подземни пещери. Добиваемата из тие рудници руда се изпроважда на Голдвелевите заводи, а преимущественно на Багилтският, на когото изкуственото устройство са хвали до най-голямата степен от Руссеггера. Тоя завод обработва метала с помощта на 14 пламенни пещи, които могат да дадат на годината по 160,000 цента свинец. Но най-интересната част при обработването на свинецът в Багилтският завод съставлява отделянето на сребро, като се зема за основание свойството на метала и на неговите съединения да се кристализират в растопено състояние съобразно с различните пропорции на смесите и съобразно с различните градуси на температурата. Това явление има голямо сходство с онова, което се забелязва в члвк соли, които се отделят в кристалически вид из общият раствор при различни температури. Сребристият блѣстакъ се състои от богатия и от бѣдения с сребро свинец. Ако температурата на растопения сребрист свинец бѣде понижена до извѣстна степен, т. е. до опредѣления с множество опити градусъ, то произхожда слѣдующето явление: бѣдения с сребро свинец се отделя на кристале от богатия с сребро свинец, който се още остава в воденикаво състояние и твърде само при по-нататъшното понижение на температурата. И така, сичкият процесъ е основанъ на тоя естественъ законъ, а неговото сполучно изпълнение зависи преимущественно отъ правилното нагрѣване. За отделянето на сребро в Багилтският завод са намиратъ въ два реда 18 голѣми котли, които иматъ по 5 стѣнки округлостъ и по 2 стѣнки отвѣсна дълбочина. Тие сѣ влѣпени въ проси духови пещи, така щото сѣки котелъ може да се нагрѣва отдѣлно. Първият котелъ напълватъ с сребрист свинец и растопяватъ го, а послѣ съвършено унищожаватъ огъня въ духовите пѣщи и чѣкатъ да се захване кристализацията на бѣдения с сребро свинец. Градусътъ на температурата, при когото произхожда сичкото това, трѣба да се поддържа твърде внимателно. Ето защо под котелътъ тоя си часъ западатъ не голѣмо количество каменни въглища, колкото имъ е нужно да поддържатъ топлината, т. е. да не доведатъ на растопената масса да оттвърдѣ съвършено. Тоя е най-тѣжкия моментъ при процесътъ, който изисква голѣмъ практически навикъ и опитност. При гореказаните условия свинецътъ с една незначителна примѣс сребро се кристализира въ голѣмо количество, когато по-голямата част на сребро сѣ една малка примѣс свинецъ остана въ растопено състояние. Въ това време единъ работникъ загрѣбава из котелътъ с рашетообразенъ смудъ кристализуещия сѣ бѣдения с сребро свинецъ, оставя да изтече богатия с сребро свинецъ и хвърга посвѣдения въ близостоящия котелъ. Това сѣщо дѣйствието се повтаря и въ вторият котелъ, послѣ въ третият и т. н., дорде въ свинцовите кристале остане твърде малко сребро, което се оставя вече въ тѣхъ, защото не изнася да се пречистватъ повече. И така, въ сичките котли, изключаватъ се послѣдния, богатия с сребро свинецъ остана въ растопено състояние; него изново събиратъ въ особенъ котелъ, и продължаватъ това до то-

гава, дорде сребарната масса се сконцентрирува колкото се може повече; най-послѣ, съдържането на сребро то се увеличава петдесетъ пѣти повече отъ първоначалното количество, такъ щото единъ центаръ свинецъ, който е съдържалъ при началото на процесътъ единъ лотъ сребро, съдържа вече 50 лота. Желанието да се въведе тоя разумно измисленъ процесъ въ Гарцъ и въ Австрия, за съжлание, и до днесъ още е останало безуспѣшно, и ние не знаемъ, за това ли, че тамъ сѣ изпълнило не точно сичкият ходъ на това дѣло, или за това, че присъствието на антимониятъ въ тамошните руди е въспрешителствало на успѣхътъ. На германските заводи растопяватъ сичката свинцова масса, послѣ щото изгарятъ десетъ процента, слѣдователно отъ 1000 цента се губатъ 100, а на Багилтският заводъ изъ това сѣщо количество сребрист свинецъ се добиватъ 980 цента чистъ свинецъ, почти безъ никакви загуби, а сребристият остатокъ отъ 20 процента се поддържа изново на растопка, при която се губатъ вече 10 процента; но общата загуба е равна само сѣ два цента, и, слѣдователно, на 98 процента по-малко, нежели въ германските заводи. Освѣнъ това, при шведския способъ се съхранява здравето на работниците и економисватъ се значително количество дърва и каменни въглища. Мене са искаше да не премина сѣ мѣчание тоя полезенъ процесъ именно за това, защото, освѣнъ интересътъ, който се добива отъ неговото правилно изпълнение, той ни служи още за прекрасенъ примѣръ при практическите примѣнения на природния законъ, който е откритъ отъ най-повата наука. Химията е произвѣла вече цѣли хиляди подобни технически усъвършенствования, и колко още ще да й бждатъ обизани нашите потомци! По производството на свинецътъ Германия занимава третия мѣсто въ Европа. Само Гарцъ доставлява ежегодно повече отъ 60,000 цента свинецъ, който се добива най-повече изъ рудниците на Клаусталъ, на Цилдерфелдъ, на Лаутенталъ, и на Андреасбергъ. Само знаменитиятъ Доротеевъ рудникъ при Клаусталъ е доставилъ въ продължението на едно столѣтие 160 милиона фунта свинецъ и 450,000 фунта сребро. Ние рудозаводското искусство не е достигнало до такива размѣри и ние не сѣ са предприимали татива громадни работи за добиването на подземните съкровища, колкото въ тие окръги. Азъ ще да ви укажа само на дълбоката пещера Георгъ, която е пробена въ една твърда скала и която има дължина отъ 10,438 метра и достига до 288 метра дълбочина подъ клаусталската черкова. Тая гигантска работа е била захваната въ 1777 г., потребовала е за своего изпълнение 23 години и чинила е 440,000 талера. Тя е направена не само за осушаването на съединяющите сѣ нея рудници на Клаусталския и на Цилдерфелдския окръги, но много пѣти служи и за подземно корабоплаване. По онова пространство, дѣто се то извършва, дълбочината на водата се намира постоянно между 50 до 60 дюйма. Корабите, които биватъ дълги около 30 стѣпки, се товарятъ почти сѣ 100 цента и върватъ, като навизани, презъ сичкото пространство на подземния каналъ; а грѣбците се държатъ за стѣните и пуцатъ се да върватъ полска заедно сѣ своите кораби. По това пространство, което се състои отъ 1,937 стѣпжена или отъ 12,913 1/2 стѣпки, грѣ-

бците сноватъ назадъ и напредъ въ продължението почти на 8 1/2 часове. Сѣка година са произвожда около 400,000 цента: рудата са добива изъ такава яма, която има отъ 178 до 202 стѣпки дълбочина, и сичкото това чини до толкова евтино, щото нампратъ за полезно даже да спущатъ оная руда, която е добиена по-горе, въ водата и да я пзнасятъ така сѣщо презъ подземния воденъ пътъ. Корабите или саловете са праватъ и поправятъ въ подземния арсеналъ близо до придвѣрето на каналътъ, и ако тукашниятъ корабоплаване и да са не счита за най-значително на свѣтътъ, то може да са похвали ба-ремъ съ това, че са производи на голѣма дълбочина и че са пенжлява въ най-дълбоките подземни работни стаи. Рудните планини доставляватъ отъ своята сѣверна или саксонска страна до 15,000 цента свинецъ. Почти такова количество са добива и отъ южните или отъ боемските поли на планината. Австрия добива много повече подобенъ металъ въ Каринтия, която произвожда ежегодно до 30,000 цента, и въ Венгрия, която ѝ доставлява 20,000 цента. Въобще на сичките свинцови рудници въ Прус-сия, на които числото достига до 174, въ 1829 г. сѣ са занимаде 7,901 работници. Изъ тѣхъ сѣ биле пзнесени 822,212 цента свинецъ, който е билъ продаденъ за 2,000,471 талера. Швеция и Норвегия произвождатъ около 20,000 цента, слѣдователно много повече, нежели Россия, Фран-ция, Белгия и Пиемонтъ, ако тие бждатъ земени заедно. Въ Сибирь е изобилень съ свинецъ най-много Нерчин-скийтъ рудозаводенъ округъ; но тука той са употрѣб-лява само за добиваннето на сжединенното съ него сре-бро. Азия са задоволява повече съ онези свинецъ, който ѝ са донася изъ Сиамъ, изъ Арранакъ и изъ Бирма. Зна-чителни жили свинцовъ блѣстакъ са намиратъ въ про-винциите Минасъ - Хираесъ, въ Бразилия, но най-бо-гати съ него сѣ щатите Миссури, Елпнойсъ, Иова и Висконсинъ въ Сѣверна Америка, дѣто рудозаводството, да кажеме право, е тврде неусжвршенствованно в про-извожда са безъ сѣка система отъ тамошниятъ странст-вующе народонаселение. Презъ зимата, когато са пре-крачаватъ земледѣлческите работи, при тие рудници, дѣто въздухътъ въ това време е по-здравъ, дохождатъ цѣли купове работници, художници, земледѣлци, аренда-ше и испаднале тжрговци, и тжрсатъ своето щастие въ зе-мята. Презъ лѣтото, когато земните испарения въ тие рудници произвождатъ разрушителни дѣйствия на човѣ-ческия организмъ, зашто почти никога са не провѣ-траватъ, тоя натрупавши са народъ пчезва както и сиѣгтъ отъ топлината. Само въ пѣкои рудници оставатъ да работатъ пѣмските и валлийските рудокопи, но и тие, като крайни демократи, не тжрпатъ надъ себѣ си никак-ви надгѣдваче. Но при сичката тукашна неусжвршен-ствована обработка, богатства въ тие крайове сѣ до толкова голѣми, щото въ 1851 г. само изъ щатите Иова, Висконсинъ и Илпнойсъ сѣ биле добиени 33 милиона фун-та свинецъ, който са е товарилъ най-много въ градътъ Га-ленъ (при Трѣскавата рѣка), около когото са намиратъ голѣмо изобилне свинцови блѣстаци. По мнѣнието на Ва-гнера, за оная полза на обществото, която могатъ да при-насятъ свинцовите рудници на Висконсинъ чрезъ своето громадно металическо богатство, тѣмъ не достигатъ три нѣща: капиталъ, горющи вѣщества и способни работни-

ци. А до колко сѣ нищожии рудозаводските начала на Иова и на Висконсинъ, дѣто нѣкакви си двѣ сжвѣмъ слаби кончета привождатъ въ движение воденната ту-лумба, въ сравнение съ свинцовите рудници на Великобри-тания, дѣто въ сегашниятъ време дѣйствува парова сила, която е равна на ржчната работа съ 750,000 души! И какви громадни послѣдствия би могде да очѣкватъ и ту-ка отъ разумното употрѣбление на сжразмѣрниятъ ка-питалъ!

(Сжвршва са).

ПАРОДНИ ПѢСНИ.

I.

Мама е Ника годилъ
За младо момче Милена.
Ника ми сжня сжпува,
Че тече рѣка кржава
Край Миленови дворои:
Ника е въ бѣла забрадка,
Миленъ е съ червенъ подкапникъ.
Мина са малко-ни-много,
Его съ свадбата додоха.
Три дни сѣ ѣли и пили,
Че си сѣ Ника повѣли.
Вжрвѣли, що сѣ вжрвѣли,
Минали поше широко,
Настали гора зелена,
Видѣли сура елена,
Че насъ трега зелена.
Сичка са свадба спускала
Сура елена да гони,
Току остама, остама
Младъ Миленъ съ младата невѣста.
Като презъ гора вжрвѣха,
Много калина видѣли;
Миленъ са отъ конъ наведе
Калина да си отсѣче, —
Не си калина отсѣчи,
Най си е Ника посѣкалъ.
Ника Милену думаше:
„Либѣ Милене, Милене,
Я бржжи въ пжстри дисаги,
Извади тжжи дарови,
Та ми сжрцето презжржи,
Даво до вази да ида;
Много ви хвалатъ хората,
Че ви сѣ двори камени,
И портите ви жедѣзи,
Отъ чисто срѣбро ключови, —
И у васъ, като и у насъ.“
Кога сѣ у тѣхъ огишли,
Та си въ пазуха бржжаша,
На си ябалки вадеша,
Та си на дѣсно дадаши,
А ябалки ѝ кржави!
Буля си Ника питаши:
„Що сѣ ябалки кржава?“
Ника на буля думаша:
„Като презъ гора вжрвѣхми,
Много калина имаша,
И ми въ пазуха падаши,
Та сѣ ябалки кржави.“
Буля Милену думаша:
„А бре, драгинко Милене,
Кога за нея отиди,
Ти ми са много хвалеша,
Че ми е бѣла червена,
Като петровка ябалка,
И ми е тжжка висока,

Като презморска тръстика;
А тя е жълта, зелена,
Като зелено гущерче!
Дорде сж това изрѣкли
Тя са отъ душа раздѣли.

II.

Мама Стояну думаше:
„Стоене, синко Стоене,
Осѣдя, синко, будката,
Че ми хатѣра не глѣда:
Въ вѣщи ми пѣтя минува,
На рѣче не ми полива,
Чехлите не ми истрива.“
Стоянь си нищо не рѣче,
Най си на вѣчка излѣзи,
Че вирѣгна сиви биводи,
Та си на угарѣ отиди
И на Петрана думаше:
„Либе Петрано, Петрано,
Ти стави рано въ пондѣльникъ,
Та сготви топла обѣда,
Та ми на угарѣ донеси.“
Петрана стапа въ пондѣльникъ,
Та сготви топла обѣда,
Мжко си дѣте окжпа,
Окжпа — не го надуи
И при Стояна отиди.
Като я видѣ младѣ Стоянь,
Рошава шапка накриви,
Дрѣбни си сжззи порони
И на Петрана думаше:
„Либе Петрано, Петрано,
Черѣ ми са биволь разболѣ, —
Него ща, либе, да пусна,
Тебе ща, либе, да вирѣгна,
Угари да си доора.“
Испрѣгна Стоянь черѣ биволь,
И вирѣгна булка Петрана;
Малко я много не кара, —
Огъ обѣдъ, дори до пладне!
Бѣло й млѣко кашеше,
Черно угаре побѣлѣ.
Петрана дума Стояну:
„Либе Стоене, Стоене,
Ако ти не е за мене,
Макарѣ за мжжа рожбица!“
Като я пусна младѣ Стоянь,
Право си дома отиде,
И са надѣ люлка наднесе,
Мжко си дѣте подони,
Па е отишла въ градина,
Подъ кичестата крушица,
Коприненѣ поѣсѣ распаса,
Та чи са отъ жалѣ обѣси.

III.

Магда де, млада вдовице!
Самси ми господѣ изпрати
До два ангела хвѣркати
До Магда млада вдовица,
Кересте да му заѣме,
Кересте ситенѣ маргаритѣ,
Манастирѣ да си доправи,
Манастирѣ свѣти Никола!
Магда имѣ тихо думаше:
„Два мѣ, ангели хвѣркати,
Призаѣла бихъ на бога,
Огъ бога не бихъ бранила,
Ала сжмъ миль братѣ женила,
Та сжмъ мостове правила.
Презъ Тунджа и презъ Марица, —

Тунджа бѣ равна съ брѣгово.
Марица имѣ бродове.“

IV.

Хубава Добро, болѣрко,
Болѣрко, Добро, безчѣдо!
Самси са господѣ подкави
Манастирѣ да си изгради,
Манастирѣ нови черкови!
Не достигнало на бога
Сухо ми злато плавено,
Манастирѣ да си догради,
Вратата да му излѣ.
Той прати двама ангела
У добра, у болѣската,
Тапа си Добри думаха:
„Хубава Добро, болѣрко,
Болѣрко, Добро, безчѣдо,
Самси ни господѣ допрати,
Да му призаимешъ, Добро лѣо,
Сухо ми злато плавено,
Манастирѣ да си доправи,
Вратата да му излѣ.“
Добра имѣ тухо говори:
„Двама ангела хвѣркати,
Призаѣла бихъ на бога
Сухо ми злато плавено,
Манастирѣ да си догради,
Манастирѣ нови черкови,
Вратата да имѣ излѣ;
Алѣ ми е хатѣрѣ на бога,
Че и менѣ смѣса не е далѣ,
Сжсѣ либе да сжмъ смѣсена;
Вчера сж бле петъ свадби,
Петѣ калески сж трѣгнали
Сѣкого нарѣдѣ калесватѣ
Кой за думѣ, кой за кума, —
За дѣверова майчица;
А мене никой не вика
За кума, за помайчима,
За дѣверова майчица.“

(Записани отъ О. Панова въ село Тарананевъ-
Бассарабия).

КНИЖЕВНОСТЪ.

Аритметика по начинѣтъ на Грубе. Методическо ръководство за начални учители и ученици (?). Съставилъ И. Паулсонъ. Книжарница (та) на Манчовъ въ Пловдивъ, Същовъ, Солунъ. 1875 г., in 12°, стр. XV + 519. Единствениятъ недостатокъ на тая аритметика е езикѣтъ, който не може да бѣде удобопонятенъ на учениците въ сичките крайове на България. Освѣнъ това, множество мѣста сж преведени почти буквално, а буквалинѣте преводи доволно чѣсто развалятъ и самиятъ смисалѣ. Да земеме, напримѣръ, първите рѣдове изъ предисловието на гореозаглавенната книга и да потвърдиме своето мнѣние фактически. „Всѣакой вече знае, че науката въ животѣтъ и науката въ училището не са еднакво нѣшто; нѣ и че науката въ училището, споредъ ученицити, на които се прѣдава, трѣбова и тѣа да бѣде различна не само по обѣемѣтъ, а и по начинѣтъ на преподаванѣто, това нѣшто оште малцина го разумѣватъ; имамъ право да мислимъ така отъ нашето оште мрѣтво еднообразнѣе на прѣдаванѣто.“ Изъ тие нѣколко рѣда ние смѣло можеме да заключимъ, че г. Паулсонъ е ималъ намѣрение да ни докаже слѣдующето: „Ако науката въ животѣтъ имѣа нищо общо съ

науката въ училищата, то и преподаването въ нашите нисши школи не трѣба да има нищо общо съ преподаването въ висшите.“ Нека говори кой що ще, а ние ще да кажемъ, че въ оригиналътъ не е могла да са изскаже подобна глупостъ, защото продължението на предисловието противорѣчи на изказанните въ гореприведените нѣколко рѣда убѣждения и защото самата аритметика е изложена удобопонятно, ясно и вразумително, слѣдователно ние не можеме да припишемъ на авторътъ ѝ такава вѣпшища глупостъ, като, напримѣръ, мнѣнието, че „науката въ животътъ не трѣба да има нищо общо съ науката въ училищата.“ Друго. Че на малолѣтните ученици не трѣба да са преподаватъ такива науки, които тѣхниятъ мозъкъ не е въ състояние да измѣле, е доказвано хилѣди пѣти, но че тѣмъ трѣба да са говори съ единъ езикъ, а на възрастните съ други, това е непростителна погрѣшка. Но да оставиме това и да повториме още веднашъ, че нашите преводаче трѣба да отварятъ очите си и да не накарватъ авторите на различни книги да говорятъ глупости, за които тие не сж нито сжнудале. Освѣнъ тие, и нѣколко други на тѣхъ подобни погрѣшки, аритметиката на Паулсона заслужава нашето одобрение и ние я рекомандуваме на нашите учители. Сѣки отъ насъ знае, че издаденните до сега аритметики, — освѣнъ аритметиката за първоначалните училища отъ г. Михайловски, която е преведена отъ русски и която е издадена отъ г-на Хр. Данова, — не стварятъ на своето назначение. Ние молиме г-на Манчова убѣдително, — ако са случи да препечата гореказанната аритметика, — да поправи езикътъ ѝ и да бжде малко по-внимателенъ при изложението на чуждите мисли.

Селскіятъ лѣкаръ. Той показва: 1° Какъ да си вардимъ здравето; 2° Какъ да познаваме болеститѣ, та, кога са разболѣемъ, да са цѣримъ съ пристойни цѣрь (?) и лѣкъ (?); 3° Какъ да си гледаме добитакатъ, кога заболѣе, какъ да го лѣкуваме и др. т. Отъ Dr H. A. Богоровъ. Віена 1875 г., in 12°, стр. VII + 264. Въ тая книга ние срѣсинахме двѣ твърде своеволни шарлатанства, които никога не могатъ да бждатъ простени г-ну Богорову, който са нарича ученъ човѣкъ (докторъ на медицината) и който е видѣлъ баремъ презъ пѣтъ заглавията на европейските книги, които са преводатъ отъ другите езици. Първото шарлатанство са заключава въ това, че „Домашниятъ Лѣкаръ“ е преведенъ отъ французски, а г. Богоровъ не са е потрудилъ да ни яви нито името на авторътъ, нито отъ кой езикъ е преведена книгата му; второто шарлатанство е цѣната (6 франги или 27 гроша тур. пари за 16 коли) на неговиятъ преводъ, който са назначава именно за селските читатели. Изъ сичко са види, че г. Дановъ е ималъ до сега голѣмо влияние на бжлгарските преводаче и издатели, когато даже и самъ г. Богоровъ са е рѣшилъ да продава своите микроскопически дарове за такива високи цѣни. Но да оставиме това и да поговориме за самата книга, на която самъ г. Богоровъ дава твърде смѣшно значение и карикатуренъ характеръ. Така напримѣръ, въ своето предисловие той говори така: „Въ селскіятъ лѣкаръ е сичко отбрано и наречено тѣй харно, щото единъ четникъ (?), дѣто и да разгърне речената книга, ще види облага отъ нея.“ Истина ще да види отъ нея облага! Но както и да е, а г. Богоровъ желае да въведе между бжлгарскитъ народъ здравие, ща-

стие и добро, т. е. да искорѣни болѣстите както изъ помежду хората, така и изъ помежду патките и гжските, слѣдователно ние, като подвжржени на различни болѣсти личности и като мѣсоядни сжщества, не можеме да го не поблагодариме както отъ страната на човѣчеството, така и отъ страната на четвероногите и вжркатите (рибите сж оставени безъ никакво внимание, ако тие животни и да принасятъ громад-на полза на човѣчеството). Но тука са ражда единъ довольно важенъ въпросъ, който ни накарва да помолиме доктора Богорава убѣдително да издаде още единъ „лѣкаръ“ и да ни обясни що е болѣсть и по каква причина са появява тѣя болѣсть, защото безъ тие обяснения сичката негова наука ще да са преобрази на облага, т. е. на нищо. Да са обясниме. Ако здравieto са сжстои само въ това, щото човѣкътъ да не устѣща никакви болове, то г. Богоровъ би трѣбало да яви на своите читатели, че идиотете и умалишенните сж здрави хора и че тѣхната дебѣлина е чисто щастие. Ние наричаме болѣсть и ненормалните положения, въ които падатъ довольно голѣмо количество животни, като напримѣръ лудостта, подлостта и шарлатанството; а подъ името здравие подразумѣваме не само външниятъ благосжстояние на тѣлото, а и естественното хармоническо развитие на сичкиятъ организмъ и правилниятъ ходъ на сичките негови отправления. Ние мислимъ, че Др. Богоровъ, ако само неговата мозаична система са намира още въ нормално сжстояние, ще да разбере смисалта на нашите думи и за напредъ ще бжде много по-внимателенъ въ сѣко едно (даже и въ филологическо) отношение. Но да са обжрнемъ камъ главниятъ предметъ. Днесъ медицинската наука са дѣли на двѣ категории: 1) на фармако-гжлтелна медицина, която води своето начало отъ Иппократа и която лѣчи болниятъ организмъ съ исторически факти, т. е. съ испитани и съ припознати за чудотворни лѣкове и изъ трите царства на природата и съ различни бабешки и янелийски открития; 2) на рационална медицина, която основава сичкото свое учение на здравиятъ разумъ и която не припознава никакви авторитети и никакви предания, ако тие не отговарятъ на разумътъ и на хилѣди пѣти повторяющите са практически доказателства. Ние сме поклонници на послѣдната медицинска система, защото тя има положително естественъ смисалъ въ своите дѣйствиия. Така напримѣръ, цѣлътъ на рационалната медицина е не да лѣчи болниятъ организмъ, а да го предпази отъ болѣстите, които могатъ да са появятъ по различни причини и да произвѣдатъ разрушение или на неговите отдѣлни органи, или на сичкото тѣло. Освѣнъ това, рационалната медицина употребява само такива срѣдства, които сж засвидѣтелствовале фактически, че иматъ свойства да ослабятъ болѣстьта или да ѝ не дадатъ да са развие. „Сѣки лѣкаринъ, който са завзема да лѣчи болното тѣло съ всевъзможни лѣкове, безъ да бжде увѣренъ окончателно, че неговото срѣдство ще да по-дѣйствува спасително, е шарлатанинъ,“ говори рационалната медицина, която никога са не завзема да лѣчи оная болѣсть, която ѝ е непозната и която е невжможно да бжде излѣчена. А може ли старата медицина да ни каже, че, освѣнъ нѣкои външнши болѣсти, тя е изучила болѣстьта на страдающиятъ и увѣрила са е въ спасителите сили на своите лѣкове? Ние смѣло можеме да кажемъ, че по-голѣмата частъ отъ така нарѣченните „докторе консервативци“, лѣчатъ болните така, а не друго-яче, само и само за това, защото сж извлѣкле своите вждрости изъ такива сжщо „лѣкаре,“ ка-

кавто е, напиримѣр, „Селскиятъ лѣкаръ“ на г-на Богорова, изъ вѣнъ когото тие не сѣ нито излазяле, нито размишляле. Разбира се, че подобни лѣчители свободно могатъ да са нарѣкатъ шарлатане, защото сѣка една наука, а особено медицинската, която е останала по-назадъ даже и отъ богословието, трѣба да има свое развитие, свой вървѣжъ и свое по-добро бѣдѣще. А и могло ли е да бѣде друго-яче, когато физиологията е захванала да са изучава преди четвъртина, а анатомията преди едно столѣтие? Нашите Янелие или Янаковци, които лѣчатъ простите смъртни по правилата на нѣкакви си грѣцки домашни лѣчебници или ръководства, са отличаваатъ твърде малко отъ поклонниците на старите медицински предания, ако тѣхните медикаменти и да не биваатъ до толкова сложни. Извѣстно е, че нашите Янаковци носятъ сичката своя спницария, която са сѣстои повече отъ различни спиртуозни есенции, въ поѣсете си, когато академическата медицина бѣсти съ различни привилегировани апотеки, съ златни надписе, съ императорски гербове, съ различенъ видъ шишета, съ провизоре, съ лобаратории и съ позлатени пилюли и кутиици. И така, различieto е голѣмо само по качеството на срѣдствата. Но да оставиме старата медицина, която одавна вече би трѣбало да положи своите кости при метафизиката, и да поговориме малко по-пространно за рационалната медицина и за нейните успѣхи, защото съ това кратко обозрѣние ние са надѣяме да принесеме на нашите читатели много по-голѣма полза, нежели и самиятъ „Селски лѣкаръ“ на г-на Богорова заедно съ сичките негови реципови масла. Главните лѣкове, съ които новата медицина замѣнява сублиматѣтъ, сумпурѣтъ, желѣзото, белладоната, кримотартарото, опиумѣтъ, хинината и пр., сѣ спокойствието въ духовно и въ тѣлесно отношение, разумното тѣлесно движение, чистиятъ въздухъ, правилниятъ животъ, достаточната свѣтлина, чистата вода и др. т. Съ една дума, природните или домашните срѣдства, които са презиратъ отъ глупостта, но които сѣ засвидѣтелствовале вече своята полѣзностъ, рационалната медицина туря на първото мѣсто, послѣ които идатъ диетическите срѣдства. Подъ име диетически срѣдства ние подразумѣваме правилниятъ животъ, който предохранява нашиятъ организмъ отъ сѣко едно болѣзненно явление и който ускорява оздравяването много по-бързо, нежели сичките гиздаво увииени пилюли (хапове) и прахове. Ако хората да би знаале какво произхожда въ нашето тѣло въ времето на болѣстите и ако да би откриле причините, по които заболѣватъ неговите части, то болѣстите би са умалиле деветдесетъ и деветъ пѣти повече, нежели съ сѣдѣйствието на сичката медицинска наука. За да достигне своите цѣли, рационалната медицина, намѣсто сѣкакви лѣчебници, сѣмѣтова човѣчеството да изучи анатомията, физиологията и игиената, съ помощта на които то може да предпази тѣлото си отъ сѣко едно разрушение. Безъ причина никой не бива болѣнъ и никой не умира преждевременно. „А можеме ли ние да са спасиме отъ всепината смъртъ, когато сме окружени съ толкова ядовити и противни на нашето тѣло разрушителни причини?“ ще да ни попитате вие. Рационалната медицина отговаря на тоя въпросъ съ слѣдующето разсѣждение. Въ по-голѣмата частъ отъ случаите не е твърде тѣшко да отстраниме болѣстите и причиняющите смъртъ причини. Ето защото ние сме длѣжни да са опознаеме съ вредителните влияния и съ тѣхните послѣствия, както и съ устройството на човѣческото тѣло, и да

отжрсиме отъ вратовете си онова беземисленно убѣждение, че докторѣтъ е чудотворецъ и че неговата наука е безгрѣшна. По имаме ли ние и най-малкото понятие за устройството на нашиятъ организмъ, за произхождението на болѣстите и за естественното лѣчение на страдающите членове? Па тоя въпросъ ние ще да отговориме така, че нашето незнание е най-главната причина, която дава на шарлатанете толкова голѣмо значение и която произвожда повсечето нещастия. Ние викаме въ къщата си докторѣтъ не да са посѣмѣтоваме съ него какъ да предотвратиме болѣстта, а какъ да я излѣчиме, слѣдователно неговото положение го накарва почти неволно да бѣде шарлатанинъ, да ни пои съ различни лѣкове, да зема парите ни и да ускорява смъртѣта ни. А главната цѣль или истинното призвание на лѣчителѣтъ е не да лѣчи, а да предотвращава болѣстите. Нека ни бѣде дозволено да кажеме и това, че по-голѣмата частъ, — ако не сичките, — отъ болните, по своето неврѣжество и суевѣрия, търси помощъ отъ шарлатанете, които не познаватъ ни най-малко нито здравиятъ, нито болниятъ човѣчески организмъ и които са общаваатъ да излѣчатъ сичко, даже и слѣпите, хромите, охтичавите (въ послѣдниятъ градусъ) и гърбавите. Но и това е още малко. Ако докторѣтъ е честенъ човѣкъ, ако не желае да лѣже своятъ пациентъ и ако му не припасва чудни, сложни и сладкогорчиви лѣкове, то болниятъ го оставя и обжрца са камъ бабите, камъ Янелиете, камъ врачките, камъ конодѣрете и пр., които удовлетворяватъ неговите фантазии и отправятъ го колкото са може по-скоро въ гробѣтъ. Но най-смѣшното са заключава въ това, че ни единъ отъ болните не бива искренъ съ лѣчителѣтъ, когото е повикалъ въ къщата си да спаси животѣтъ му. Ако ги попитате за причините, отъ които е произлѣзла болѣстта имъ, то трѣба да помислите, че предъ васъ са намираатъ луди хора, които сѣ са завѣле съ сичките си сили да надлѣжатъ неприятелѣтъ си. Ни единъ отъ тѣхъ не желае да са признае, че е бѣлъ за петима, че е живѣлъ развратно, че са е опиватъ триесетъ пѣти презъ месѣцѣтъ, че не е вардилъ здравиятъ си и пр. А Янелиятъ? Янелиете, както а сичките конодѣре въобще, сѣ още по-крайни убици на човѣческото здравие. „Високоученниятъ“ докторъ дохожда въ къщата на болниятъ, заповѣда му да си покаже езикѣтъ, хваща го небрѣжливо за рѣката, пита го да ли е спалъ добре презъ ноцѣта (болниятъ го лѣже), предписва му сложенъ и безполезенъ (понѣкогашъ и вредителенъ) рецентъ, получава своята заплата и отива да търси нови жертви. Който е познатъ както трѣба съ медицинското искусство, той трѣба да знае, че доволно чѣсто боли не оная частъ, която е поражена отъ болѣстта, а друга, съ която е тя въ сношение. Доказано е вече, че доволно чѣсто отъ болниятъ стомахъ произхождатъ болове въ гърдите, отъ болното гърло произхождатъ болове въ ушите и т. и. Ето защо болните твърде чѣсто не трѣба да доврѣвяватъ не само на невѣжествените лѣчители, а и сами на себѣ си. — „Г-не Докторе, боли ма ухото,“ казва болниятъ. — „Затѣкни го съ малко памукъ,“ отговаря докторѣтъ. — „Затѣкахъ го, но пакъ боли,“ казва болниятъ. — „Нарѣси памукѣтъ съ синъ камакъ,“ казва докторѣтъ съ твърдо убѣждение, че е слѣдовалъ по правилата на медицинската наука. — „Г-не Докторе, изъ устата ми капнаха двѣ капки крѣвъ,“ говори нѣкой мнителенъ господинъ, който желае да са поизѣжи. — „Иди въ Египетъ... Болѣстта е сериозна,“ отговаря докторѣтъ. Въ Египетъ са испроваждатъ даже и оние боли,

които са намиратъ при последниятъ градусъ на охтиката, чегато тамошниятъ прахъ, който не е оставилъ въ тая земя ни едно здраво око и койго убива толкова яки гърди, е въ състояние да възобнови изгнилиятъ вече дробъ и да съживи потумжвениятъ! Рационалниятъ лѣчителъ има съвсѣмъ друга миссия. Така наприимѣръ, той посѣщава здравите, дава имъ полезни сѣвѣти, учи ги какъ да са предпазватъ отъ болѣстите, изучава животътъ имъ и стареа са да ги предпази отъ шарлатанете, отъ врачките и отъ тѣхните лѣкове въ времето на болѣстита имъ. Когато рационалниятъ лѣчителъ влиза въ къщата на болниятъ, то са грижи да узнае истината на животътъ му, причините на болѣстита му, характерътъ и мѣстото на пораженната частъ, степенята на възпалението и пр. и пр., а послѣ вече са стареа не да излѣчи, а да ускори излѣчението, което той предоставява на природата и на нейните цѣлебни сили. Ние знаеме нѣколко популярни гигиенически изслѣдования за предпазването на нашето тѣло отъ мжчителните болѣсти и отъ преждевременната смъртъ, които би могде да принесатъ на нашата читающа публика такава сжщо огромна полза, каквато би ѝ принесле и рационалните лѣчителы, слѣдователно Др. Богоровъ, който е ималъ желание да бжде полезенъ (не на пародътъ, а на своятъ джебъ, защото неговиятъ лѣчебникъ или „лѣкаръ“ са продава по шестъ франга), би трѣбало по напредъ да са посжвѣтова съ здравиятъ разумъ (съ г-на Данова) и да са увѣри, че рекомандуванната книга ще да принесе поголѣма полза и нему и на читателите му. Въ това отношение г. Дановъ стои много по-високо, защото печата и распространява само онова, щото е рекомандувано, щото е припознато за достойно и щото не изисква ни трудъ, ни голѣми разноси. Поглѣдайте на неговите допотопни аритметики, на неговите припознати за велики катихизисе, на неговите рекомандуваани отъ С. Петербургската Академия на Науките граматики и пр., и вие ще да са увѣрате, че тоя ученъ мжжъ има пѣдно право да прислѣдува оние учители, които са не ръководатъ по неговата академическа програма. Здравиятъ разумъ ни накарва да посжвѣтоваме и г-на Богорова да направи сжщото, т. е. да вовеле своятъ „лѣкаръ“ въ училищата; а ако нѣкой учитель са откаже да испжлни желанието му, то да го уплаши съ сжщата тояга, съ която г. Дановъ усмирява непокорните. Тая тояга е позната почти на сичките учители, слѣдователно г. Богоровъ нѣма да употребява особенъ умъ за нейното откритие. Но да оставиме г на Данова et Compañie. Ние рекомандуваме на нашите преводаче почти сичките популярни книги на доктора К. Е. Бока и книгата на К. Ф. Шнелля, която носи заглавие „За органическото воспитание,“ които ще да предпазатъ болните отъ сичките шарлатане подъ ясното небо. Медицинската наука е още такавъ младевецъ, когото ние никакъ не смѣеме да пуцаме въ градината си, защото той, изпжрво, ще да изгази цвѣтата ни, и, второ, защото ще да зарови ржцете си въ копривата и ще да ни накара да са разочаруваме даже и отъ истинно полезното. А докторъ Богоровъ издава домашни лѣчебници и калесва (за 6 франга) бжлгарската публика да са лѣчи колкото ѝ сжрце желае безъ ничия помощъ и безъ ничие сждѣйствие! И страшно и опасно! Когато единъ докторъ на медицината са не бои да дава въ ржцете на невѣжественни хора такива опасни срѣдства, каквито сж наприимѣръ неговите кинини, каломели, опиуме и др. т., то кой отъ насъ може да обвини Янелието? Ние намираме въ

неговиятъ лѣчебникъ нѣкаква си повжртна трѣска (да не е оная болѣстъ, която са нарича Febris remittens?), която той, или неговиятъ лѣчебникъ, лѣчи съ такива дози сулфатъ кинино (съ тѣжелина отъ 45 жита), каквито не би посмѣле да дадатъ на болните нито яненските лѣчителы, които почти сжкога биватъ предвѣстници на смъртита. За оная трѣска, която г. Богоровъ нарича „Трѣска сушилица,“ са рекомандува сжщото сулфатъ кинино (отъ 1 до 5 жита), а ние знаеме, че тая трѣска е само начало, послѣ което са появява органическа болѣстъ, слѣдователно рецептътъ на Д-ра Богорова не заслужва нито червемо дукато. Но да видиме съ какви срѣдства г. Богоровъ сжвѣтува своите читатели (които му даватъ по 6 франга за една книжка) да са излѣчатъ отъ така нарѣченната тѣшка болѣстъ (Febris acuta). „Нейниятъ цѣрь е, говори г. Богоровъ, щомъ лѣгне нѣкой болѣтъ, ако не е макко дѣте, да му са туратъ нѣколко пиявици“ (стр. 36). Ние смѣло можеме да кажемъ г-ну Богорову, че кръвопусканнето не само че не принася никаква полза, но изсушава тѣлото, ослабава организмътъ и препятствува на оздравяването, защото само якиятъ организмъ може да устои противъ разрушителните свойства на множество болѣсти. „Освѣтъ това, продължава г. Богоровъ, на болниятъ трѣба да са дава сулфатъ кинино (.) отъ 3 до 15 жита на деньтъ (.) или презъ деньтъ по двайсетъ жита каломель (.) размѣсенъ съ малко медъ.“ Ние сме длжжи да кажеме, че каломельтъ е такавъ утровителенъ медикаментъ, когото даже и Янелиете употребяватъ съ извѣстна осторожность, а г. Богоровъ го раздава като халва презъ сирница, безъ да предизвѣсти болните за неговите качества! Ние мислиме, че на единъ докторъ на медицината спжкото това трѣба да е извѣстно, и ако французските Янелие, които сж сжчиниле тоя лѣчебникъ, не сж имале понятие за новата медицина, за нейните открития и за нейните осторожности въ това отношение, то негова милость би трѣбало баремъ да предпази бжлгарската публика, т. е. да ѝ яви, че каломельтъ е утровителенъ и че не сѣки има право да лѣчи съ подобни лѣкове, на които полезността е исклучително сжмнителна. Камъ така нарѣчениятъ лиша ѝ г. Богоровъ е още по-храбаръ. Той ни сжвѣтова да размѣсиме 5 драма каломель съ 50 драма масть и да мажеме болната кожа. За излѣчението на кръвосерицата г. Богоровъ сжвѣтова болните да употребяватъ, освѣтъ по 2 жита каломель и по едно жито афионъ, още и по 20 жита и тека (стр. 50), размѣсена съ малко медъ. Ние мислиме, че г. Богоровъ би трѣбало да яви на болниятъ, въ какви именно случаи са дава итеката: за бжлване ли, или за друга нѣкоя цѣль. Подобни погрѣшки сж непростиелни. Но най-чудното е това, че г. Богоровъ, или неговиятъ французски авторъ, обича твърде много да пуца кръвъ и да туря пиявици. „Най-добриятъ цѣрь (при появлението на настинката), говори г. Богоровъ е още отъ заченяването на болѣстита да са пуца кръвъ на болниятъ (.) спорѣдъ лошабината на болѣстита и вжрлостита на трѣската, и да са турятъ по нѣколко пиявици на болѣжътъ“ (стр. 60). Тая кръвожѣдностъ, която е свойственна само на нашите бербере и на Янелиете, ни накарва да помислиме, че „лѣчителътъ“ на г. Богорова е преведенъ не отъ французски, а отъ гржцки, защото подобенъ „лѣчитель“ бѣше оставенъ едно време на Янелиете за наслѣдство отъ египетската чума. Ние знаеме, че кръвопусканнето е вредително въ сжко едно отношение, а най-повече въ времето на оние болѣсти, които и безъ това осла-

баватъ доволно много болиятъ организмъ. Азъ вътътага сж-
що са рекомандува безъ никакво разишление, т. е. безъ да
са яви на публиката, че той е убийственъ, а особенно за
малките дѣца. Ние би могли да укажеме още на стотини други
доволно опасни сжвѣти, които са даватъ отъ Др. Богорова
на бжлгарската публика, но нашата рецензия би била вече
не просто библиографическо обозрѣние, а медицинско изслѣдо-
вание, а подобенъ трудъ не е по нашите сили. Ние оста-
вяме на нашите честни докторе (ако ги има) да разлѣдватъ
книгата на Др. Богорова и да убиятъ нейниятъ авторитетъ,
дорде опасните сжвѣти не сж принесли убийствени послѣд-
ствия. Но преди да свършиме, ние ще да посжвѣтоваме Др.
Богорова да остави медицината на страна, защото тя не
прилича на филологията, която търпи сѣкакви марди. Да си
играеме съ човѣческото здравие и съ човѣческиятъ животъ
не само че е безчестно, но и опасно. Днесъ сж настанале
вече такива времена, въ които криминалите осжждатъ не са-
мо явните, но и тайните убийци, които подъ видъ на до-
бронамѣренностъ жертвуватъ човѣческиятъ животъ безъ срамъ
и безъ раскаяние. Ние молиме г-на Богорова да ни яви и
името на онзи авторъ, който е издупилъ преведението отъ
него произвѣдение, защото единъ отъ нашите приятели са е
завѣлъ да опише историята на медицината, а великите хора
не трѣба да са оставятъ безъ благодарностъ. Но преди да
свършиме, ние сжвѣтуваме бжлгарскиятъ народъ да не ку-
пува „лѣкарьтъ“ на г-на Богора, а ако го е купилъ, то да
го предаде на огънятъ, защото, както казахме по-горе, чо-
вѣческиятъ животъ не е граматика, отъ която човѣчеството
нѣма нито полза, нито врѣда.

ПОЛЕЗНИ КНИГИ.

- ** И л о в а й с к ѣ й, Д. Руководство къ всеобщей исторіи. Из-
даніе 10. Москва 1875, in 8°, XII + 491 стр. и три карти.
- ** К о в а л е в с к ѣ й, Е. П. Черногорія и славянскія земли.
Спб. 1872 г., in 8°, 371 стр., 2 лит. фигури и една карта. Цѣна 1
руб. 50 к.
- ** Б а л л и н ъ, Н. Новое хозяйство. Кооперативное земле-
дѣліе. Спб. 1872, in 8°, стр. X + 322.
- ** С т о д ѣ н и ѣ ъ, Д. І. Классицизмъ и положительныя нау-
ки. П. Объ единствѣ въ наукѣ и о реальномъ образованіи. In 8°,
60 стр.
- ** Brouget, I. et Housel, Ch. Géométrie analytique
à trois dimensions. In 8°, IV + 439 p.
- ** Vogt, C. Lehrbuch der Geology und Petrefactenkunde. 2.
Bg. 2 Lfg. gr. 8. 1 Bthlr.
- ** Kolb, G. F. Culturgeschichte der Menschheit. 2 Aufl. 1
Lfg. gr 8. 1/2 Bthlr.
- ** Hartwig, G. Das Leben der Luftmeeres. 2 und 3 Lfg.
gr. 8. 1/2 Bthlr.
- ** Berthelot, M. Traité élémentaire de chimie organi-
que. In 8°, XVI + 604, p. Paris.
- ** Jessen, P. Phylogie der menschlichen Denken. gr.
8. 1 1/2 Bthlr.

РАЗЛИЧНИ ИЗВѢСТІЯ.

* Фотографията малко-по-малко ще да достигне до сво-
его сжвршенство. У Валета въ Парижъ са продаватъ вече
(за 150 фр.) такива фотографически апарати, съ които може

да са работи на открито мѣсто, безъ никакви темни стаи.
Въ продълженіето на 5 минути, съ помощта на тие
апарати, е възможно да са добие свършенъ фотографич-
чески негативъ.

* Въ природата, както ни са чини, не сжществува та-
кова вѣщество, което би имало повече важно значение въ
научно и въ практическо отношение, колкото аммиакътъ, на-
когото разтворътъ въ водата е извѣстенъ подъ име ниша-
тжренъ спиртъ. Подъ названието аммония химията подразу-
мѣва смѣсъ отъ аммиакъ и водородъ. Въ економията ам-
миакътъ играе тжрде значителни роли, защото съ неговата
помощъ почвата ни дава изобилно плодородие; сѣки кантаръ
аммиакъ, който са сждинява съ почвата, увеличава пло-
дородието на пшеницата до 12 кантара. Ето защо въ сегаш-
ното време почвите са торатъ съ сѣрно-аммиачни соли. Но
голъмо количество аммиакъ са намира и въ животните изжр-
жения, които са оставятъ да гниятъ. Съ помощта на амми-
акътъ са добива селитра (гюверджеле), която играе такива
важни роли въ нашиятъ животъ. Въ медицината аммиакътъ
са употрѣблява въ времето на главените болѣсти, ако него-
вото чѣсто и силно употрѣбление и да бива много пжти о-
пасно. Доказано е вече, че нишатжрниятъ спиртъ, като са
употрѣблява въ силно количество, доволно чѣсто произвож-
да гжрлови болѣсти. Ако нѣколко канки нишатжренъ спиртъ,
размѣсени съ вода, бждатъ испиени, то тие могатъ да уни-
щожатъ оная опасна болѣстъ, която са сжстои отъ надува-
ние на коремътъ, т. е. която произхожда отъ сжбравшите са
въ стомахътъ газове. Тоя сжщи приѣмъ унищожава за едно
мгновение опиянението отъ спиртюзните питиета. Ако нѣ-
кой е ухапанъ отъ нѣкое ядовито животно, то нишатжрни-
ятъ спиртъ може да му помогне достатчно за ослабението
на болѣстыта. По най-чудното дѣйствиє на аммиакътъ са
сжстои въ това, че съ неговата помощъ въ послѣдното вре-
ме сж захванале да праватъ ледъ даже и въ най-голъмите
горѣдини. По машините, съ които са произвожда това дѣло,
трѣба да са видѣтъ, защото не е възможно да са опишатъ и
да са обяснатъ безъ фигури. Въ послѣдните нѣколко години
аммиакътъ сж захванале да употрѣбляватъ и по оние фабрики,
въ които са работи съ живакъ (въ оглѣдааните фабрики), за-
щото той унищожава вредителните свойства на тоя тжрде
опасенъ металъ. Живакътъ утравя нашиятъ организмъ и про-
изхожда лошава послѣдствия презъ сичкиятъ ни животъ. До-
казано е вече, че както сифилистическите болѣсти, така и
живакътъ не само че утравятъ човѣческиятъ организмъ, но
тѣхната ядовитостъ преминува и въ потомството му. И така,
съ това откритіє могатъ да са достигнатъ спасителни резул-
тати въ много отношения.

ОТЪ АДМИНИСТРАЦИЯТА.

До дружеството „Промышление“ въ Цариградъ.
Умолявате са да внесете стойността на в. „Знаице“, защото има-
ме голъма пужда. Годишната са измина. Насъ е срамъ и да ви под-
кажаме вече. Ако дружествата, на които цѣлата е да распространи-
ватъ между народътъ образование, сж до толкова невнимателни
къмъ своите обязанности, то какво трѣба да очѣква човѣкъ отъ
простите смжртни?